

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI

Rölöve ve Restorasyon dergisi

Sahibi
Vakıflar Genel Müdürlüğü

Yazı işlerini fiilen idare eden
mes'ul müdür
Sadi BAYRAM

Kapak resmi: Boğaziçi Köprüsü ve
Ortaköy Camii (Foto: Sami Güner)

Yıl: 1 Cilt: 1 Sayı: 1 Pan Matbaası, Ankara - 1974

D. Baş No=26139
Yer No=26137

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. ab 139

SINIFLAMA NO.

ab 137

BAĞIŞCI M. Sözen

GELİŞ TARİHİ 2007

Faziz Dastane:
Doc. Dr. Metin Sözen'e
Mutlu günler ve
Başarılar diliyle
1.7.1974

KAYSERİ KÜLÜK CAMİİ VE MEDRESESİNDE YAPILAN HAFRİYAT VE ARAŞTIRMA SONUÇLARI İLE İLGİLİ YENİ GÖRÜŞLER

Erol YURDAKUL

KAYSERİ İli Gülük Mahallesiinde hamamı, medrese ve camii ile birlikte külliye olarak inşa edilmiş olan ve H. 735/1334 milâdi yılında camiye esaslı şekilde tamir ettiren Külük Şemseddin'e izafeten (1) Külük adı verilen bu yapı gurubu hakkında bu güne kadar yapılmış olan araştırmalar birer hipotezden ileri gidememiştir. Bunlar arasında orijinal ve bilimsel araştırmalara faydalı olabilecek bilgiyi verenler ise oldukça sınırlıdır.

Külliyei meydana getiren yapılardan cami ve medrese tek yapı gibi beraber inşa edilmiş olup bu gurubun kuzeyinde hamam yer almaktadır. Bugün harap halde olan hamam tamamen toprak altında kaldığından ve hukuki duruma göre mal sahipleri hem Vakıflar Genel Müdürlüğü, hem de özel şahıslar olduğundan, hamam kısmında gerekli araştırma ve hafriyat yapılamamıştır. Anadolu'daki en eski Türk Hamamlarından biri olduğu kabul edilen ve hergün biraz daha harap olan bu hamamın acilen kurtarılması Türk Sanatı ve Mimarlık tarihi yönünden çok lüzumludur.

Bu yapı gurubundan cami ve medrese üzerindeki çalışmalarımız 1965 yılının Temmuz ayında başlamıştır (2). Bu ilk çalışmalarımızda eserin cami kısmında mühim müdahalelere uğradığı, medrese kısmının ise orijinalliğini muhafaza ettiği görülmüştür. Ancak kesin hükümlere varabilmek için toprak altında kalmış olan medresenin zemin katında hafriyat, cami kısmında ise sondaj ve araştırma yapmak icap ediyordu. 1968 yılında mahalli dernek tarafından cami kısmında yapılan onarım sırasında yeniden tetkik edilen binanın muhtelif yerlerinde orijinal izlere rastlanmış ve bu izler değerlendirmeye tabi tutularak cami kısmının rölövesi hazırlanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1971 yılı restorasyon programına dahil olan külliye'nin medrese kısmında 19.6.1970 den 20.7.1970 tarihine kadar yönetimimiz altında hafriyat yapılmış ve binanın komple rölövesi çıkarılmıştır. (Çizim : 1-7) 1971 yılında başlayan restorasyon faaliyeti halen devam etmektedir.

Bizim, restorasyon için gerekli araştırma ve hafriyatı yapmış olduğumuz cami ve medrese 33.88 x 25.37

(1) Halil Edhem, KAYSERİYYE ŞEHİRİ, İstanbul - 1915 s. 32.

Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 584 No. lu defterin 252/254 ncü sayfalarında Gülek Şemseddin bin Alemüddin tarafından tanzim edilmiş evahiri Cemaziyelahir H. 735 tarihli arapça vakfiye bulunmaktadır. Bu vakfiye Mevlâna Veli bini Timurbaş bini Elhaç Mahmut - İshak bini Elhaç Ethem - Abbas bini Alâaddin - Molla İbrahim bini Hüseyin bini Elhaç Haydar - İbrahim bini Halil bini Eyüp - Mehmet bini Süleyman bini Ali isimlerindeki şahitler tarafından da imza edilmiştir.

(2) Aptullah Kuran, ANADOLU MEDRESELERİ Cilt - I, Ankara - 1969 adlı eserinde medrese kısmını ilk olarak ilim alemine tanıtmıştır.

m. ebadında dörtgen bir saha işgal etmekte olup binanın batısında medrese, doğusunda ise cami bulunmaktadır. Dış duvarlar dört cephede de ince yonu düzgün blok taşlarla inşa edilmişse de muhtelif devirlerde yapılmış olan onarımlar yer yer belli olmaktadır.

DIŞ DUVARLAR :

a) Güney Cephe Duvarı :

Bu duvarın doğu tarafı köşeden itibaren 25 - 30 cm. dışa doğru mail-i inhidam olup duvar yüzünde zemininden 70 cm. yükseklikte taş söveli iki alt pencere bulunmaktadır. Tehlikeli olduğu tesbit edilen bu kısmın dış kaplaması değiştirilirken duvarın dış tarafında yapılmış olduğumuz hafriyatta bu kısmın temelinde kot bakımından farklılıklar tesbit edilmiştir. Duvarın, doğu köşeye yakın kısmının temeli daha yukarıda başlamaktadır. Doğu köşeden 11.94 m. uzaklıktaki mihrap nişi çıkıntısı güney duvardan 65 cm. lik bir çıkıntı yapmakta ve zemininden 3.50 m. yüksekliğe kadar devam etmektedir. Genişliği 3.75 m. olan bu çıkıntıdan batı köşeye kadar olan güney cephenin 18.10 m. lik bu bölümünde ise iki alt ve üç üst pencere yer almaktadır. Bu pencerelerden bir alt ile bir üst pencere cami kısmına, diğerleri ise medrese kısmına aittir.

b) Batı Cephe Duvarı : (Çizim : 6)

25.37 m. uzunluğunda ve yol kotundan 6.33 m. yüksekliğe kadar devam eden batı duvarının alt kısmında dört adet mazgal pencere göze çarpmaktadır (3). Yol kotundan 45 cm. yükseklikte olan bu pencerelerin genişlikleri 12 cm., yükseklikleri ise 50 ilâ 55 cm. dir. Güney - batı köşeden 5.77 m. uzaklıkta, ~~olan~~ 83 cm. genişliğinde ve 1.59 m. yüksekliğinde bir kapı bulunmaktadır (4). Medresenin kuzey - batı köşesindeki odaya girişi temin eden ve muhtes olduğu anlaşılan bu kapı onarım sırasında kapatılmıştır. Duvarın üst kısmında bulunan muhtelif ölçü ve aralıktaki altı adet pencere medresenin üst kat odalarına aittir. Bu pencerelerin etraflarında, genel duvar örgüsüne uymayan ufak ebaddaki moloz taşlardan inşa edilmiş olan kısımlar, pencerelerin genişletilmesi için bir müdahale yapıldığını göstermektedir. Duvarın üzerinde 40 cm. kalınlığında (S) profilli taş silme bulunmakta ve silmenin 45 cm. altında iki adet taş çörtten yer almaktadır.

c) Doğu Cephe Duvarı : (Foto 2)

22.45 m. uzunluğunda ve yol kotundan 5.90 m. yüksekliğinde olan batı duvarının üst kısmında 0.86x1.40 m. ölçüsünde dört adet dikdörtgen pencere vardır. Demir parmaklıklı olan bu pencerelerin taş söveleri duvar yüzünden 3 cm. içeriye çekilerek yapılmıştır. (S) profilli taş silme bu duvarın üzerinde de devam etmekte ve

bunun 40 cm. kadar altında iki adet taş çörtten bulunmaktadır. Bu duvarın kuzey cephe duvarı ile birleştiği köşe, 45° lik bir pahla kesilmiş ve meydana gelen yüze 4.09 m. genişliğinde, 6.76 m. yüksekliğinde bir portal inşa edilmiştir (5). (Foto : 2 - 3) Bu portal üst kısmında bulunan ve kalın Selçuklu sülüsü ile yazılmış olan üç satırlık kitabesine göre 608 H./1210-1211 Milâdi tarihinde Adsız Elti tarafından inşa ettirilmiştir (6). (Foto : 4) Bulunduğu sathıtan dışa doğru taşkın olmıyan ve erken devir Selçuklu özelliklerini taşıyan bu portalin eşik üstü kotu cami zemininden 72 cm. yukarıda, bu günkü yol seviyesinden ise 70 cm. aşağıdadır. (Çizim : 7)

d) Kuzey Cephe Duvarı : (Foto : 1)

Bu duvar aynı zamanda cami ve medresenin ön cephe duvarı olduğundan orijinal cami ve medrese kapıları bu cephede yer almaktadır. Adsız Elti'nin yaptırdığı köşe kapısından sağa doğru 11.02 m. uzaklıkta cami kapısı yer almaktadır (7). (Foto : 5) Bu kapının eşik üstü kotu cami zemininden 63 cm. yukarıda, bugünkü yol seviyesinden ise 67 cm. aşağıda bulunmaktadır. Kapının söveleri, eşik üzerine oturan yığma söve olarak inşa edilmiştir. Bu yığma sövelerdeki (S) profilli üzengi konsolları söve içi hizasından 10 ar cm. kapı boşluğuna çıkıntı yapmaktadırlar. Bu konsolların üstünde dokuz adet ince yonu taştan meydana gelmiş basık kapı kemeri vardır. Bu dokuz taştan iki adedi üzengi, bir tanesi kilit taşı, diğer altı taş ise kemer taşlarıdır. Kilit taşı alt hizasının üzengi noktasından yüksekliği 36 cm., eşik üzerinden yüksekliği ise 2.23 m. dir. Kemer taşlarının yüksekliği 78 cm. dir. Bu basık kapı kemerinin üst kısmında bir rozet, bu rozetin üstünde de 1325 Rumî tarihini taşıyan üç satırlık bir tamir kitabesi vardır. (Foto : 6) Bütün kapı dıştan 2.17 m. genişliğinde ve eşikten 3.97 m. yüksekliğinde çift merkezli bir kemer ile çerçevenmekte olup bu kemerin üzengi hizası eşikten 2.79 m. yukarıdadır. Bu kemerin üstünde 0.93x1.40 m. ölçüsünde demir parmaklıklı bir pencere bulunmaktadır. Bu kapının yol seviyesinden aşağıda kalan kısmında henüz hafriyat yapılmamış olduğundan kapının alt kısmı ve orijinal eşik kotu hakkında kati birşey söylenemez.

Kuzey duvarın batı kısmında ^{ve} cami kapısına 7.88 m. uzaklıkta olan medrese kapısı ise son yıllarda yapılan tamirlerle tamamen değiştirilmiştir (Foto : 7) Bu muhtes kapının iç ve dış kısmında 1970 Haziranında yapmış olduğumuz hafriyatla orijinal medrese kapısının alt kısmı, eşiği ve cephe profilleri meydana çıkarılmıştır. (Foto : 8 - 9) Bu hafriyatla orijinal kapıya ait kemer taşından bir tanesi bulunmuştur. Bu taşın ebadları cami kapısının kemer taşları ile aynı ölçüdedir. Kapıyı çer-

- (3) A. Kuran aynı eser ve Metin Sözen «ANADOLU MEDRESELERİ Cilt - 2, İstanbul - 1972» adlı eserinde medresenin alt kat hücrelerine ait olan bu mazgal pencerelerden hiç bahsetmemektedirler.
- (4) M. Sözen, aynı eser s. 94, şekil 18 de, bu kapıyı orijinal olarak kabul etmiştir.
- (5) Portal için bakınız : Albert Gabriel «MONUMENTS TURCS D'ANATOLIE - I, Paris - 1931, s. 37, A. Gabriel çeviren A. Akif. Tütenk «KAYSERİ TÜRK ANITLARI Ankara - 1954 s. 44, Oluş Arık«ANADOLU SELÇUKLULARINDA ERKEN DEVİR MİMARİ TEZYİNATI» basılmamış doçentlik tezi Ankara - 1966.
- (6) Kitabenin metni için bakınız : Max Van Berchem «EPIGRAPHIE des DANISHMENDIDES, ZEITSCHRIFT FÜR ASSYRIOLOGIE, Cilt, XXVII, 1912, s. 90., H. Edhem aynı eser s. 32., A. Gabriel aynı eser s. 37., A. Gabriel çeviren A. A. Tütenk aynı eser s. 44.
- (7) Doğan Kuban «ANADOLU TÜRK MİMARISİNİN KAYNAK VE SORUNLARI İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi İstanbul - 1965, s. 136» da «Külük camisinin asıl kapısı yıkılmış olmalıdır» demektedir.

çeveleyen cephedeki profilin alt kısmı çok tahrip olmasına rağmen orijinal şekli hakkında bazı detaylar tesbit edilmiştir. Bu profiller kapının her iki yanında zeminden 40 cm. yüksekliğindeki taş kaideler üzerine oturtulmuştur. Kapının orijinal eşik kotu bu günkü yol seviyesinden 91 cm. aşağıda, caminin zemin kotundan ise 19 cm. yukarıdadır. (Foto : 10) Cami kapısı ile medrese kapısı eşikleri arasında 44 cm. kot farkı olup medrese kapısı daha aşağıdadır.

Kuzey duvarın batı köşesinin üst tarafından 1301 hicrî tarihini gösteren iki satırlık tamir kitabesi yer almaktadır.

e) Dam örtüsü :

Külliyenin üzeri düz toprak damdır. Restorasyona başladığımızda bakımsızlık nedeniyle tamamen ot kaplanmış durumda olduğundan, cami içine yer yer akıntı yapmaktaydı. Bu toprak örtü, kaldırılarak, ahşap çatı yapılmış ve üzeri bakır ile kaplanmıştır. Ancak, toprak arasında beş adet mazgal taşı bulunmuştur. (Foto : 42). Bu Mazgallar 45 cm. genişliğinde, 92 cm. yüksekliğinde ve 32,5 cm. kalınlığında tek parça taştan yapılmış olup üst kısımları kavisli olarak şekillenmiştir. Cephe duvarları üst kısımlarının bu taşlarla bittiği düşünülebilirse de hem miktarlarının az olması, hem de (S) profilli duvar kornişleri üstüne ayrıca mazgal yapılması, bu ihtimali azaltmaktadır. Bizce bu beş adet mazgalın kuzey-doğu köşe kapısının üzerinde yer aldığı tahmin edilmektedir (Çizim : 16).

Dam üzerinde geç devirde yapılmış köşk minare ile cami bölümüne ait iki kubbe görülmektedir. Aynı karakterdeki köşk tipi minarelere Anadolu'nun muhtelif yerlerinde, bilhassa Kayseri'deki camilerde pek çok rastlanmaktadır. Kubbelerden kible yönündeki mihrap üstü kubbesi tuğladan inşa edilmiş olup, sonradan üstü sıralı moloz taş ile kaplanmıştır. Kayseri'de tuğla eskiden beri kullanılmakta olan bir malzeme olup Huand Hamamının kubbeleri ile Sahabiye Medresesinin büyük kubbesi de tuğladan inşa edilmiştir. Aydınlık kısmını örten ufak kubbe ise, geç devirlerde moloz taştan yapılmıştır.

MEDRESE KISMI :

Medrese kısmı binanın batı tarafında iki katlı olarak inşa edilmiştir. Kuzey cephede yer alan ve hafriyatta muhtes kapısının alt tarafından meydana çıkarılan orijinal kapıdan medreseye girilmektedir.

Zemin Kat :

Kapıdan 4.64 x 3.46 m. eb'atında ve üstü çapraz tonoz ile örtülü dikdörtgen bir hole girilmektedir. (Foto : 12) Bu holün doğusunda üstü çapraz tonoz ile örtülü 3.38 x 3.59 m. ölçüsünde bir oda yer almaktadır (8).

Bu oda bugün için cami kısmına ilâve edilmiş ise de yapılan hafriyatta kapı söveleri ve eşiği ile kemer arasının dolgu duvarı toprak altından çıkarılmış olup restore edilirken medrese bölümüne ilâve edilecektir. Holün batısında, kuzey duvarına yaslanmış olan 94 cm. genişliğindeki üst kata çıkış merdiveni yer almaktadır (Foto : 11). Bu merdivenin üst kısmına gelen ve

kuzey - güney istikametinde uzanan bir kemer bulunmaktadır. (Foto 12) Bu kemerin kuzey duvarı ile güneydeki ayak üzerinde bulunan üzengi hizaları, kemerin altından geçen merdivenin baş kurtarması için aynı kotta inşa edilmemiştir. Bu holün güney tarafında medrese avlusuna açılan çift merkezli bir kemer yer almaktadır. (Foto : 14) Medrese avlusu; güneyinde eyvan, doğu, batı ve kuzey cephelerinde ise ayak ve kemerlerle sınırlandırılmıştır. Avlunun üstü çift merkezli beşik tonoz ile örtülmüş olup tonozun ortasında 3.03x3.75 m. ölçüsünde dikdörtgen bir ışıklık bulunmaktadır. (Foto : 16 - 17 - 18 - 19) Avlu zemini hafriyatı henüz yapılmamış olduğundan avlu döşemesinin, cami döşemesinden takriben 45 - 50 cm. aşağıda olacağını ve ışıklık altına rastgelen kısımda bir havuz veya kuyu bulunacağını tahmin etmekteyiz. Avlunun doğu tarafında yer alan kemerlerin kilit noktaları cami zemininden 4.46 m. yüksekliğinde inşa edilmiş olup Kayseri - Hacı Kılıç Külliyesinde olduğu gibi cami haremine açılmaktadır. Avlunun güney tarafında yer alan eyvanın genişliği 4.40 m., derinliği ise 6.81 m. dir (9). (Foto : 22 - 23) Bu eyvanın üstünü kilit hizası cami zemininden 5.80 m. yükseklikte çift merkezli beşik tonoz örtmekte olup tonozun avluya bakan cephesi kemer şeklinde ince yonulmuş taştan, iç kısmı ise moloz taştan inşa edilmiştir. (Foto : 23) Eyvanın güney duvarında bulunan iki pencereden üst taraftaki şevli pencere muhtes, alt kısımda yer alan ise yerinde yaptığımız araştırmaya nazaran orijinaldir. (Foto : 23 - 24) Eyvanın doğu duvarında bulunan ve cami ile içten irtibatı sağlayan iki kapı aslında dolap olup sonradan kapı haline getirilmişlerdir. Batı duvardaki pencere ise güney - batı köşede yer alan büyük odaya açılmaktadır.

Avlunun batı ve kuzey kısmında yer alan kemerler iki katlı olarak inşa edilmişlerdir. (Foto : 14 - 15) Bunlardan batı yönde bulunan alt kemerlerden ana eyvana bitişik olan ilk kemer küçük bir eyvan şeklinde, diğer ikisi ise kemer olarak inşa edilmişlerdir. Bu küçük eyvanın kilit noktası cami zemininden 3.04 m. yükseklikte, diğer iki kemerin kilit noktaları ise 2.65 m. yüksekliğindedir. Bu kemerlerin arkasında 1.05 m. genişliğinde ve 15.00 m. uzunluğunda dar bir koridor bulunmaktadır (10). (Foto : 27) Bu koridorun üst örtüsü küçük eyvan haricinde beşik tonoz ile örtülmüş olup ke-

- (8) A. Gabriel çeviren A. A. Tütenk, aynı eser s. 44 de «Köşeli kubbe (g) çoktanberi yıkılmış olan minarenin yeridir deniliyor. Bu minare kaidesine bakılırsa küçük boyda idi ve şüphesiz daha sonra inşa edilmişti.» demekle çapraz tonoz örtülü bu orijinal odayı bir minare kaidesine benzetmektedir.
- (9) A. Kuran aynı eser s. 13 de «... bu medrese eyvansız, ilkel bir plân şemasına sahip mütevazı bir binadır» s. 14 de «Medresenin eyvansız oluşunu da makûl karşılamak yerinde olur. Yani bu eyvansız medresenin ilkel karakterini bir ilâve olmasına değil, Anadolu'da henüz gelişmemiş bir bina tipinin ilk denemesi olmasına bağlamak gereklidir.» s. 18 de ise «Medrese mimarisinin temel elemanlarından biri olan eyvan Külük Cami Medresesinde yoktur» gibi muhtelif paragraflarda medresenin eyvansız olduğu görüşündedir.
- (10) Bu koridor ile batı tarafında yer alan beş adet hücre 1970 Haziranında yapmış olduğumuz hafriyatta 3.40 m. derinliğinde toprak altından çıkarılmıştır.

mer kilit noktalarına gelen kısımları yarım çapraz tonoz şeklinde yapılmıştır. Kapıları revak şeklindeki bu koridora açılan altı oda vardır. Bu odalardan güney kısımda yer alan iki tanesi küçük eyvana, diğer dört oda ise koridora açılmaktadır. Küçük eyvana açılan ve güney - batı köşede yer alan 4.82x5.85 m. ölçüsündeki oda diğer bütün odalardan büyük olup iki katı içine alacak şekilde yüksek inşa edilmiştir (11). Üstü çift merkezli beşik tonoz ile örtülü olan bu odanın tonoz kilit noktası cami zemininden 5.56 m. yükseklikindedir. Doğu duvarında yer alan 1.15x1.92 m. ölçüsündeki dikdörtgen pencere orijinal olup ana eyvana açılmaktadır. Bu odanın güney duvarının üst tarafına sonradan açılmış olan pencerenin hemen alt kısmında yapılan sıva raspası sonunda bir mazgal pencere meydana çıkarılmıştır. Odanın batı duvarındaki muhtes kapı ise restorasyon sırasında kapatılmıştır. Bu odanın kuzeyinde, küçük eyvanın batısında yer alan oda ile koridorun batısında bulunan diğer dört oda hemen hemen aynı eb'atta olan küçük hücrelerdir. Bu hücrelerin derinlikleri 2.75 ilâ 2.93 m., genişlikleri ise 2.27 ilâ 2.52 m. arasında değişmektedir. Hepsinin üstü doğu-batı istikametinde çift merkezli beşik tonozlar ile örtülmüştür. Hiç birinde ocak yoktur. Üst kata çıkış merdiveni arkasında bulunan kuzey - batı köşedeki hücre hariç diğer bütün hücrelerin batı duvarlarında dışa açılan mazgal pencereler vardır. Bu hücrelerin giriş kapıları ince yolmuş taştan, kapı araları ve bölme duvarları ile tonozlar ise moloz taşından inşa edilmiştir. Alt kattaki odalardan, üst kata çıkış merdiveni arkasında kalan kuzey - batı köşedeki odanın kapısı basit profilli dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış olup kapı söveleri ve kemeri bu çerçeveden 7 cm. içerde yapılmıştır. (Foto : 25) Kapı kemeri tek taştan inşa edildiği halde yukardan binen merdivenin yükünden dolayı kırılarak üç parçaya ayrılmıştır. Kapı kemerinin bastığı konsolların alınları iki sıra stalâktit ile dekore edilmişse de zamanın tesiriyle aşınmıştır. Bu hücrenin güneyinde kalan diğer dört hücrenin kapıları ise birbirinin aynı olup basit profilli ve kemerli bir çerçeve içine alınmışlardır. Bu profillerin alt kısımları eşiklerin üstüne oturtularak kapı söveleri ile kapı kemerleri bu profilden 7 cm. içerden inşa edilmiştir. Ekserisi tek parça olan kemer taşlarının oturduğu konsollar (S) profilli olarak yapılmıştır. Güney-batı köşedeki büyük odanın kapısı da bu hücre kapıları gibi basit profilli ve kemerli bir çerçeve içine alınmış olup tek parça kemer taşının sövelerle birleştiği özengi kısmına yarım silindir profil yapılmıştır. (Foto : 26)

Hücre kapılarının genişlikleri 84 ilâ 91 cm., yükseklikleri ise 151 ilâ 169 cm. arasında değişmektedir.

Üst kat :

Medrese kapısının girişe göre sağ tarafında kalan merdivenlerden üst kata çıkılmaktadır (12). Merdiven çıkışının doğusunda 4.00x5.55 m. ölçüsünde bir hol ile güneyinde, kuzey - güney istikametinde uzanan 1.52 m. genişliğinde, 12.60 m. uzunluğunda bir koridor yer almaktadır. Hol; güney duvarında bulunan ve kilit noktası cami zemininden 5.49 m. yüksekliğinde ince yonu taşından inşa edilmiş çift merkezli bir kemer ile medrese avlusuna açılmaktadır. Kemer arası sonradan moloz taş ile örülmüş ve orta kısmında bir muhtes pencere açılmıştır (Foto : 20). Holün üst örtüsü bugün mevcut olmamakla beraber duvarlarda yapılan araştırmalara istinaden beşik tonoz ile örtülü olduğu tahmin edilmektedir (13). Holün doğu kısmında 3.82x4.06 m. ölçülerinde bir mekan bulunmaktadır. Bu mekan ile holün arasında 85 cm. genişliğinde bir kemer bakiyesi bulunmakta olup bu hacmin üst örtüsü hakkında duvarlarda yapılan sıva raspasına rağmen hiç bir ize rastlanmamıştır (14). Merdiven çıkışının karşısına gelen ve güney - kuzey istikametinde uzanan koridorun doğu cephesinde medrese avlusuna açılan ince yolmuş taştan inşa edilmiş üç kemer açıklığı vardır. Bu sivri kemerlerin özengi hizaları koridorun zemini üzerinde olup kilit noktaları cami zemininden 4.98, koridorun zemininden ise 1.58 m. yükseklikindedir. Döşemesi Cami zemininden 3.40 m. yükseklikte olan bu koridorun (15) üstünü moloz taşından inşa edilmiş ve kilit noktası döşemeden 3.31 m. yükseklikte beşik tonoz örtmektedir. Koridorun batı yönünde beş adet hücre yer almaktadır. Bu hücrelerden, merdiven çıkışındaki ilk hücrenin derinliği 3.15, genişliği ise 3.26 m. dir. Bu odanın duvarlarında yapılan sıva raspasına rağmen üst örtünün şeklini gösteren bir ize rastlanmamıştır (16). Batı duvarında sokağa açılan iki pencere tahminimize göre sonradan genişletilmiştir. Diğer dört hücre ise ufak farklarla birbirinin aynıdır. Bunların derinlikleri 3.40 ilâ 3.62 m., genişlikleri ise 2.10 ilâ 2.18 m. arasında değişmektedir. Bu hücrelerdeki kapı arkasına rastlayan ocakların sonradan yapıldığı araştırmamız sırasında anlaşılmıştır. Her hücrenin sokağa açılan bir penceresi vardır. (Foto : 29) Pencere kenarları tahrip edilmiş olduğundan bunların mazgal pencere olup olmadıkları tesbit edilememiştir. Bu dört hücrenin üstlerini doğu - batı istikametinde beşik tonozlar örtmektedir. Hücre kapıları ise birbirinin aynı olup basit profilli ve kemerli bir çerçeve içine alınmış, tek parça kemer taşının sövelerle birleştiği özengi kısmında

den 3.31 m. yükseklikte

- (11) A. Kuran aynı eser s. 12 de «Binanın güney - batı köşesini kaplıyan yüksek ve büyücek bir oda vardır. Burası medreseye irtibatlı olmayıp kapısı yan sokağa açılan bir mekandır.» demektedir. M. Sözen ise aynı eser s. 95 de «Medrese bölümünün güney - batı köşesine düşen büyük oda ise özel bir görünüş içindedir. Kapısı yan sokağa açılan bu mekanın medreseyle doğrudan doğruya ilişkisi yoktur.» sözleriyle A. Kuran'ın görüşlerine katılmaktadır.
- (12) A. Kuran aynı eser s. 12 de «..... Aslında cami ile medresenin ahşap bir merdivenle irtibatlı olması mümkündür.» demekteyse hafriyat sonucu taş merdiven basamakları ve kaidesi toprak altından çıkarılmıştır.
- (13) A. Kuran aynı eser s. 18 de bu kısmı fevkâni avlu olarak değerlendirmekte ve üstünün açık olduğu görüşündedir.
- (14) A. Kuran aynı eser s. 12 de «Avlunun doğusunda bir kenarı 4.50 m. olan harap bir oda vardır. Bu odanın aslında kubbe ile örtülü olması mümkündür» demektedir ve M. Sözen aynı eser s. 94 de bu odanın üst örtüsünün beşik veya çapraz tonoz olduğu görüşündedir. Biz bu odanın üst örtüsünü çapraz tonoz olarak tahmin etmekteyiz.
- (15) A. Kuran aynı eser s. 12 de «Medresenin döşeme seviyesi cami zemininden 1.50 m. yüksektir.» demektedir.
- (16) A. Kuran aynı eser 13 ncü sayfadaki planında kareye yakın olan bu odayı dikdörtgen olarak göstermiş ve üst örtüsünde güney - kuzey istikametinde beşik tonoz olarak belirtmiştir. Metin Sözen ise aynı eser 94 ncü sayfadaki planında A. Kuran'ın görüşünü benimsemiştir.

yarım silindirik profiller yapılmıştır. (Foto : 28) Bu beş hücrenin nihayetinde ve koridorun dama çıkış merdiveni yanında 0.98 x 1.22 m. lik bir hacim vardır (17).

CAMI KISMI :

Kuzey cephede yer alan ve eşik üstü kotu bugünkü yol seviyesinden 0.67 m. aşağıda bulunan kapıdan cami haremine girilmektedir. Bu giriş aynı zamanda mihrap aksının bulunduğu ve kuzey - güney istikametindeki uzunluğu 22.66 m., genişliği ise 5.56 ilâ 5.80 m. arasında değişen bir sahına rastlamaktadır. Bu sahin; güneyinde mihrap, kuzeyinde kapı, doğu ve batı yönlerinde ise ayaklar ve kemerlerle sınırlandırılan orta sahin durumunda olup üç bölümde incelenebilir. (Foto : ~~Renkli : 1~~)

a) Giriş kısmı :

5.54 m. genişliğinde, 3.73 m. derinliğinde olan bu kısmın zemini, cami zemininden 58 cm. yüksektir. Üstünü, mihrap istikametine dik olarak uzanan çift merkezli beşik tonoz örtmektedir. Doğu batı, ve kuzey yönlerinde yer alan çift merkezli kemerlerden batı yönündeki, diğerlerine nazaran çok aşağıda olup kemer arası daha evvel duvar ile kapalı iken son yapılan dernek tamirinde mevcut duvar yıkılarak medreseye ait olan bu oda cami haremine dahil edilmiştir (18). Doğu yönündeki kemerin özengi hizaları ise çok farklı olup kemer deforme olmuştur. (Foto : 44)

b) Avlu Mekanı :

Bu mekan doğu ve batı yönlerinde muhtelif açıklıkta üçer kemer ve dörder ayakla sınırlandırılmış olup üstü çift merkezli beşik tonoz ile örtülmüştür. (Foto : 33) Bu tonozun orta kısmında 3.80x5.80 m. ölçüsünde bir açıklık vardır. Bizce orijinalinde bir ışıklık olduğu tahmin edilen bu açıklık sonradan doğu ve batı taraflarına yapılan muhtes kemerlerle daraltılmış ve buraya 3.60 m. çapında bir kubbe ilâve edilmiştir. (Foto : 38) Bu kubbeli kısmın zemininde yaptığımız kazı sonunda içinde su bulunan bir kuyu meydana çıkarıldıysa da mahalli derneğin yapmış olduğu onarım sonunda döşeme altında kalmıştır.

c) Mihrap mekanı :

5.50x5.56 m. ölçüsündeki bu kare mekanın doğu, batı kuzey yönleri kemer ve ayaklarla sınırlandırılmış olup güney duvarında kubbe eteğine kadar yükselen çini mihrap bulunur. (19). (Foto : 30 - 31) Bu mihrap sağ tarafındaki 90 cm. genişliğindeki minbere yer temin etmek maksadıyla 30 cm. kadar sol tarafa yanastırılarak akstan kaydırılmıştır. 4.20 m. genişliğinde ve 7.32 m. yüksekliğinde olan bu mihrabın 1.75 m. genişliğinde ve

1.05 derinliğindeki mihrap nişinin içinde ikinci bir küçük mihrap vardır. Bu mihrapçığın alt hizası zeminden 37 cm. yüksektir. Sanat alemince meşhur olan bu çini mihrap, caminin yapıldığı devir özelliklerini göstermemektedir. Bu sebeple mihrap önünde yaptığımız kazı sırasında orijinal taş mihrabın alt kısmını insutu olarak bulduk. (Foto : 31) Zeminden 10 cm. yüksekliğinde taş bir kaide üzerine oturtulan taş mihrabın ortasında 1.95 m. genişliğinde ve 0.99 m. derinliğinde mihrap nişi yer almaktadır. Bu nişin köşelerinde 14 cm. çapında birer silindirik sütunçe vardır. Bu sütunçelerin dış taraflarında 46 cm. genişliğinde ve 11 cm. derinliğinde kavisli bordür bulunmaktadır. Bu bordürden sonra 3,5 cm. öne çıkıntılı 22.5 cm. genişliğinde düz bordür ve bunlardan sonra da 6 cm. çapında iki silindirik kavalın muhtelif aralıklarla birbirine dolanmasından meydana gelen zencerekli bir bordürle son bulmaktadır.

Mihrap üstü kubbesi; güney duvar ile doğu, batı ve kuzey yönlerdeki kemerlerin aralarında yer alan trompvari şekilde tuğladan inşa edilmiş üçgenlere oturmuştur. (Foto : 32) 5.20 m. çapındaki kubbenin tepe noktası zeminden 10.22 m. yüksekte olup tuğladan inşa edilmiştir. Kubbe eteğinde yapılan sıva raspası altından (MUTULA)'ya benzer dişli friz çıkmıştır. Dış kısmı sonradan moloz taş ile kaplanmış olan kubbenin doğu, batı, güney ve kuzey yönlerine birer tane pencere açılmış olup kanaatimize göre bu kubbedeki pencereler muhtesdir. (Foto : 2 - 32)

Yan sahinlar :

Orta sahinin batısında bulunan ve güney - kuzey istikametinde uzanan bu sahinin uzunluğu 18.40, genişliği ise 3.58 ilâ 3.46 m. arasında değişmektedir. Bu sahinin güney duvarında alt ve üst olmak üzere iki pencere vardır. Üstü zeminden 7.05 m. yüksekliğinde çift merkezli beşik tonoz ile örtülü olan bu kısmın, batısında medrese avlusu ile eyvan, kuzeyinde ise çapraz tonozlu medrese odası yer almaktadır. (Foto : 33 - 34)

Orta sahinin doğusunda bulunan sahinlerin plân ter-tibinde bir düzensizlik göze çarpmaktadır (20). Bu bölümdeki beş sahin, batı tarafta bulunan ve mihrap duvarına dik istikamette olan sahinin aksine doğu-batı istikametinde yani mihrap duvarına paralel olarak inşa edilmişlerdir. Aynı düzensizlik üstlerini örten tonozlarda da görülmektedir (Foto 35 - 36). Bu tonozların tepe noktalarının zeminden yüksekliği en yükseğinde 6.32 m., en alçağında ise 5.68 m. olup batı taraftaki sahinin tonozundan 0.86 ilâ 1.44 m. arasında

(17) Bu hacim hakkında A. Kuran aynı eser s. 12 de «Diğerlerine nazaran daha dar ve penceresiz altıncı bir hücrede koridorun sonuna konulmuştur.» demektedir ve 13 ncü sayfada görülen rölöve çiziminde de bu görüş belirtilmektedir. M. Sözen ise aynı eser s. 95 de «Medrese odalarının en sonunda dama çıkışı sağlayan merdivenin önündeki daha dar ve dışarıya açıklığı yoktur.» sözleriyle A. Kuran'ın görüşlerine iştirak etmektedir.

(18) A. Gabriel bu odayı minare kaidesine benzetmekteyse de çapraz tonozlu üst örtüsü orijinal olan bu oda Kayseri Hacı Kılıç Medresesindeki giriş holünün güney tarafında yer alan tek odaya benzemektedir. Yalnız üst örtüleri bakımından değişiklik gösterir.

(19) Bu mihrap hakkında bakınız : A. Gabriel aynı eser s. 37, A. Gabriel çeviren A. A. Tütenk aynı eser s. 45, K. Otto-Dorn TURKISCHE KERAMİK Ankara - 1957 s. 26, T. Talbot Rice THE SELJUKS IN ASIA MINOR London - 1961 s. 178, Ömür Bakırer SELÇUKLU DEVRİ ANADOLU MIHRAPLARI VE XIV NCÜ YÜZYILDA DEVAMI Ankara - 1969 Basılmamış doktora tezi, Oktay Aslanapa TURKISH ART AND ARCHITECTURE London - 1971 s. 99, Şerare Yetkin ANADOLU TÜRK ÇİNİ SANATININ GELİŞMESİ İstanbul - 1972 s. 29.

(20) D. Kuban, aynı eser s. 136 da «Bu caminin batı tarafı yıkılmış ve sonradan kısmen düz bir ahşap çatı ile örtülmüştür» demektedir ve doğu kısmı orijinal olarak kabul etmektedir.

aşağıda kalmaktadır. Bu sahnınlardan mihrabın doğusunda kalan ilk sahnın güney duvarı dışa doğru mail-i inhidam olup üstünü örten tonoz orta kısmında bulunan deforme bir kemerle ikiye ayrılmaktadır. Bu kemerin batısında kalan tonoz da kemer gibi deforme olarak basılaşmıştır (Foto 35). Bu tonoz ile mihrap kubbesi arasında kalan dörtgen alanı ise şekli belirsiz bir tonoz örtmektedir. Bu tonozun batı ve güney yönlerinde yapmış olduğumuz sondajlardan bu kısmın muhtes olduğu ve çıkan izlere göre orijinal tonozun mihrabın batı tarafındaki tonoz gibi mihrap duvarına dik istikamette yapıldığı tahmin edilmektedir. Bu sahnın güney duvarına açılan iki alt ve doğu duvarına açılan bir üst pencere ile ışıklandırılmaktadır. Bu ilk sahnın kuzeyinde bulunan ikinci sahnın da birinci gibi hem sınırları hemde üst örtüsü bakımından gayri muntazamdır. Bunların kuzeyinde kalan diğer üç sahnın birbirinin aynı olup genişlikleri 9.31 ilâ 9.60 m., derinlikleri ise 3.54 ilâ 3.80 m. arasında değişmektedir. (Foto : 37 - 40) Üstleri mihrap ~~duvarında~~ paralel dairesel kesitli tonozlarla örtülü olan bu tonozlardan bazılarının evvelce orta kısımlarından kemerlerle takviye edildiği ayaklar üzerindeki özengi izlerinden belli olmaktadır (Foto : 40). Bu beş sahnından ilk dördünün doğu duvarlarının üst kısımlarında bulunan birer şevli pencere ile tabii ışıklandırma sağlanmıştır. Kuzeyde kalan beşinci sahnın kuzey - doğu köşesinde Adsız Elti tarafından yaptırılan portal bulunmakta olup bu kısmın döşemesi cami zemininden 60 cm. yukarıdadır (Foto : 40).

YAPININ İLK ŞEKLİ HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER :

Külük Cami ve Medresesinin yapılış tarihi kati olarak bilinmemektedir. Bina üzerinde mevcut üç kitabeden en eskisi kuzey - doğu köşede yer alan kapının üzerinde bulunmakta olup ilk olarak M. Van Berchem tarafından neşredilmiştir. Bu kitabeye göre cami 608 H./1210-11 M. yılında Yağbasan oğlu Mahmud kızı Adsız Elti tarafından tamir edilmiştir (21). Bu hale göre orijinal binanın XIII ncü yüzyıldan daha öncesine, muhtemelen Kayseri'nin Danişmendli Başşehri olduğu 1135 - 1142 M. yılları arasında inşa ettirildiği kabul olunabilir (22). Ancak orijinal bina ne kadar idi ve Adsız Elti'nin tamiri sırasında binaya yeni bir kısım eklenmiş midir? H. Ethem binanın ilk şekli hakkında hiç bir mütalâa ileri sürmemekte, A. Gabriel ise vermiş olduğu plân resminde medrese kısmını muhtes olarak göstermektedir (23). D. Kuban, caminin doğu kısmının orijinal olduğunu kabul etmekte ve medreseyi bir yakıştırmaya benzetmektedir. Caminin ilk şekli hakkında bir teklif ileri süren yazarın vermiş olduğu plân krokisine göre mihrap duvarına paralel beş sahnınlı bir cami şemasıdır. Plânın ortasında dört eyvanlı merkezi bir mekân ile mihrap önünde kubbeli bir hacim ve kuzey duvarda kapı yer almaktadır. Kuban, caminin ku-

zey - doğu köşesindeki portal dışında mevcut binanın doğu kısımdaki düzenini aynen batı kısımda da kabul etmektedir (24). A. Kuran, Kuban'ın bu teklifinin aksine Külük caminin batı kısmının Danişmendli devrine ait olduğunu ve Adsız Elti tarafından doğu kanadının tamir ettirildiğini ileri sürmektedir. Medresenin sadece üst katını inceliyerek vermiş olduğu plân resmine göre medreseyi tek katlı ve zemin kotunun cami zemininden 1.50 m. yükseklikte olduğunu kabul ederek, medrese eyvanı ve avlusunu da cami kısmına dahil eden ve güney - batı köşede bulunan büyük odayı da medrese ile irtibatlandırmayan Kuran bu teklifi ile Kuban'dan daha değişik bir teklif getirmektedir (25). M. Sözen ise kısmen Kuran'ın teklifine yaklaşmakla beraber yapılmakta olan araştırma sonuçlarının beklenmesini ileri sürmektedir (26). Bizim yapmış olduğumuz araştırmaların sonucuna göre yapıya yeni bir restitüsyon teklifi hazırladık (Çizim : 17-19). Bu teklifimize göre batı yönde yer alan iki katlı medrese; eyvanı, avlusu, revak ve hücreleri ile birlikte orijinal olarak kabul edilmekte, cami için ise araştırmalarımıza dayanarak sahnınları mihrap duvarına dik istikamette olan değişik bir teklif getirmekteyiz. Bu teklifimizi hazırlarken dayandığımız veriler maddeler halinde aşağıda gösterilmeye çalışılmıştır.

a) Güney duvarın doğu kısmı mail-i inhidam olduğundan bu kısmın dış kaplaması değiştirilirken duvarın dış tarafında yapmış olduğumuz hafriyatda daha önce belirttiğimiz gibi temelde kot bakımından farklılıklar tesbit edilmiştir. Duvarın doğu köşeye yakın kısmının temeli daha yukarıda başlamaktadır. Bu da doğu tarafa bir ilâve yapıldığını göstermektedir.

b) Doğu duvar, köşe kapı ve kuzey duvarın orta kapıdan itibaren doğu kısmı kaplaması aynı cins malzeme ve işçilik göstermektedir. Bu işçilik ve taş cinsi, güney duvarın batı tarafı ile batı duvarın güney kısmındaki taş örgüsüne ve cinsine uymamaktadır.

c) Binanın kuzey duvarının medrese kapısından itibaren batı kısmı ile batı duvarının kuzey bölümünün, dış kaplamaları, kuzey duvar batı ucunun üst kısmında bulunan iki satırlık kitabeye göre 1301 H. tarihinde yenilenmiştir. Bu yenilenme medrese kapısında yaptığımız hafriyatda da ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada yol kotundan 90 cm. aşağıda orijinal eşik bulunmuş ve girişin her iki yanında orijinal kapı profilinin kalıntılarına rastlanmıştır. Yol kotundan itibaren kapı kenarları alt profillerden dışarıda kalmaktadır (Foto : 9).

d) Adsız Elti tarafından inşa ettirilen kapının eşik üstü kotu, cami hafriyatında meydana çıkarılmış olan orijinal taş mihrabın döşemesine göre 80 cm., orijinal medrese kapısının eşik üstüne göre de 53 cm. yukarıdadır. Bilfarz köşedeki kapıdan medrese kapısına

(21) Bu tarih M. V. Berchem, H. Ethem ve A. Gabriel'de H. 608, D. Kuban, A. Kuran ve M. Sözen'de H. 607 olarak gösterilmiştir.

(22) A. Kuran aynı eser s. 12

(23) A. Gabriel aynı eser s. 37

(24) D. Kuban aynı eser s. 135

(25) A. Kuran aynı eser s. 13, 14

(26) M. Sözen aynı eser s. 95

doğru meyil olduğunu kabul etsek dahi bu kapının eşiği döşemeye göre çok yüksekte kalmaktadır.

e) İç kısımda doğu taraftaki tonozların yükseklikleri batı taraftaki tonozdan 0.86 ilâ 1.44 m. aşağıdadır (Çizim : 2). Bu tonozlardan mihrap kubbesinin doğusunda bulunan ilk tonozda yaptığımız araştırmada, batı taraftaki tonozu uygun şekilde mihrap duvarına dik olarak inşa edildiğini gösteren izlere rastlanmıştır.

f) Mihrap üstü kubbesini taşıyan kemer ve ayaklardan doğu ve batı yönlerinde yer alanların iç kısmına takviye kemerleri ile bu kemerlerin bastığı ayaklar yapılmıştır. Aralarında bulunan dilatasyondan anlaşılan bu durum kuzey taraftaki kemer ve ayakların iç yüzünde yoktur (Foto : 32 - 32). (Çizim: 1/a)

g) Çini mihrabın alt tarafından çıkarılan taş mihrap mabedin orijinal mihrabıdır. Bu mihrabın alt kısmı zeminden 70 cm. yüksekliğe kadar sağlam olup bundan sonrası ise traş edilmiş ve çini mihrap orijinal taş mihrabın üzerine kaplanmıştır. Çini mihrabın üst kısmı ve dandanları kubbeye geçiş üçgenlerinin üst hizasına yani kubbe başlangıcına kadar yükselmekte olup XIII ncü yüzyılda yapılmış hiç bir camide rastlamadığımız ölçülere erişmektedir. Orijinal mihrabın taş profilasyonu çini mihrapta da aynen yapılmış olup mihrap nişinin içinde yer alan mihrapçığın alt hizası orijinal zeminden 37 cm. yüksektedir. Bu duruma göre bu mihrapçık da taş mihraptan sonra yapılmış ve çini mihrap gibi binaya sonradan eklenmiştir. (Çizim: 2) (Renkli Foto: 1)

h) Çini mihrap inşa edilirken hem taş mihrabın alt kısmındaki profilasyonun sağlam olması hemde ikinci mihrapçığın zeminden yüksekte yapılması sebebiyle orijinal cami zemini tahminimize göre asgari 37 ilâ 70 cm. dolmuş bulunuyordu. Bu kalınlıktaki bir dolgunun caminin içinde bulunması dikkat çekicidir. Orijinal taş mihrabın da traş edilerek çini kaplanması, herhalde sebatsız değildir.

Araştırmalarımız sonucunda yukarıda sıralanan sebepleri de göz önünde tutarak bir restitüsyona gitmeğe çalıştık. Bu restitüsyona göre görüşümüz; batı bölümde yer alan medresenin ~~camii ile olan medresenin~~ cami ile birlikte XII nci yüzyılın ilk yarısında inşa edildiğidir. Ortasında ışıklığı bulunan kapalı bir avlu etrafında yer alan ve kısmen iki katlı olarak şekillenen medresenin doğu tarafında cami bölümü bulunmaktadır. Cami bölümü mihrap duvarına dik istikamette uzanan üç sahından meydana gelmiştir. Bunlardan orta sahin mihrap önünde kubbeli bir mekan ile bu mekanın kuzeyinde yer alan özetlenmiş iç avlu ve giriş holünden ibaret olup bu orta sahinin doğu ve batı yönlerinde birer yan sahin bulunmaktadır. Orijinal halini bu şekilde kabul ettiğimiz külliye'nin köşe kapısı üzerinde bulunan tamir kitabesi kapı inşa edildiği tarihten beri aynı yerinde duruyorsa ve kapının inşa tarihini gösteriyorsa bu tarihten evvel meydana gel-

miş olan muhtemel bir deprem sırasında caminin doğu kanadının yıkıldığı veya çok tahrip olduğu tahmin edilmektedir. Kitabe tarihi olan 1210 - 11 milâdi yılında Ad-sız Elti yıkılmış veya tehlikeli durumda olan doğu bölümdeki duvar, kemer, kubbe ve tonozları yeni baştan inşa ettirirken camiye bir aks büyültmüştü ve bu kısma Selçuklu stili bir köşe kapısı ilâve ettirmiştir. Bu deprem sonucunda orijinal taş mihrabında tahrip olduğunu düşünsek bile onarım sırasında ancak kendi malzemesi yani taş ile tamir edildiğini söyleyebiliriz. Çünkü; bugünkü çini mihrabın XIII ncü yüzyılın ikinci yarısında yani köşe kapısının inşa tarihinden 50 - 60 sene sonra yapıldığını göz önünde tutarsak orijinal taş mihrabın ya tamir edilemeyecek yeni bir felâkete uğradığından veya hayır yapmak için zengin bir hayır sahibi tarafından devrinin meşhur çini ustalarından birisine yaptırılmış olabilir.

H. Edhem'in Nazif Efendi adında bir dostundan öğrendiği milâdi 1334 yılında Külük Şemseddin bin Alemüddin'in yaptırdığı büyük onarımın ne olduğu tespit edilememiştir (27).

Caminin avlu ışıklığında bulunan muhtes kubbe ile, kuzey cephede yer alan cami kapısı üst kısmının 1325 Hicrî 1907 milâdi) yılında yapılan onarımda inşa edildiği tahmin edilmektedir. Ayrıca portal ve mihraptaki sıvalar ile siva üzerine yapılan boyalı nakışlar, mihrap nişindeki çinilerin yok olması sebebiyle bu kısımların karo çiniler ile kaplanması, mihrap bordürlerinin alt tarafındaki mozaik çinilerin dökülmesi yüzünden bu kısmın profilleri siva ile yapılarak bu siva üzerine çini motiflerin boya ile işlenmesinin de H. 1325 tarihindeki onarım sırasında yapıldığını tahmin etmekteyiz.

NETİCE :

Anadolu'da günümüze kadar kalabilmiş mevcut Türk eserleri arasında en erken tarihli olan biri olduğunu kabul ettiğimiz Külük Külliyesi ile yine Kayseri'de bulunan 1249 M. tarihli Hacı Kılıç külliyesinin kuruluş bakımından büyük benzerlik gösterdiği söylenebilir. Her iki yapıda da medrese bölümleri birer kanadı eksik olarak inşa edilmiş ve bu kısma cami bölümleri yanıştırılmıştır. Cami ile medresenin giriş kapıları müstakil olmakla beraber iç taraflarında üçer kemer açıklığı ile iç mekânlar birleştirilmiştir. Ancak kible istikametlerine göre her iki binanın konumları farklı olduğundan Hacı Kılıç medresesi cami bölümünün kuzeyinde, Külük medresesi ise cami kısmının batısında yer almaktadır. Külük medresesinin kapalı avlulu ve kısmen iki katlı olmasına karşılık, Hacı Kılıç medresesi açık avlulu ve tek katlıdır. Hacı Kılıç camisinin mihrap duvarına dik istikametteki 5 sahnına karşılık, Külük camisinde bulunan 3 sahn aynı şekilde kibleye dik olarak inşa olunmuştur. Aralarında yakın ilişkiler bulunan her iki külliye'den Hacı Kılıç külliyesinin, daha abidevî olarak inşa edilmesini yapılaş tarihleri bakımından 100 senelik maddi ve kültürel farklara bağlamak yerinde olur kanaatindeyiz.

(27) H. Edhem, aynı eser s. 32

NEW IDEAS AND RESULTS OF RESEARCHES ABOUT THE KÜLÜK MOSQUE AND MEDRESE IN KAYSERİ (SUMMARY)

By : Erol YURDAKUL

 HE Complex, which is composed of bath, medrese and a mosque, is situated in «Gülük» district of the city of Kayseri. It took the name of «Külük Şemseddin» who repaired the mosque in 1334. The researches about this group of building, which was carried out up to present, are not farther from hypothesis. Only a very few of them are scholarly prepared.

Among the buildings which compose the complex, the mosque and the medrese is built as a single unit. The bath which is situated at the north of this mosque-medrese building, is partially under the earth and no research have been carried out yet.

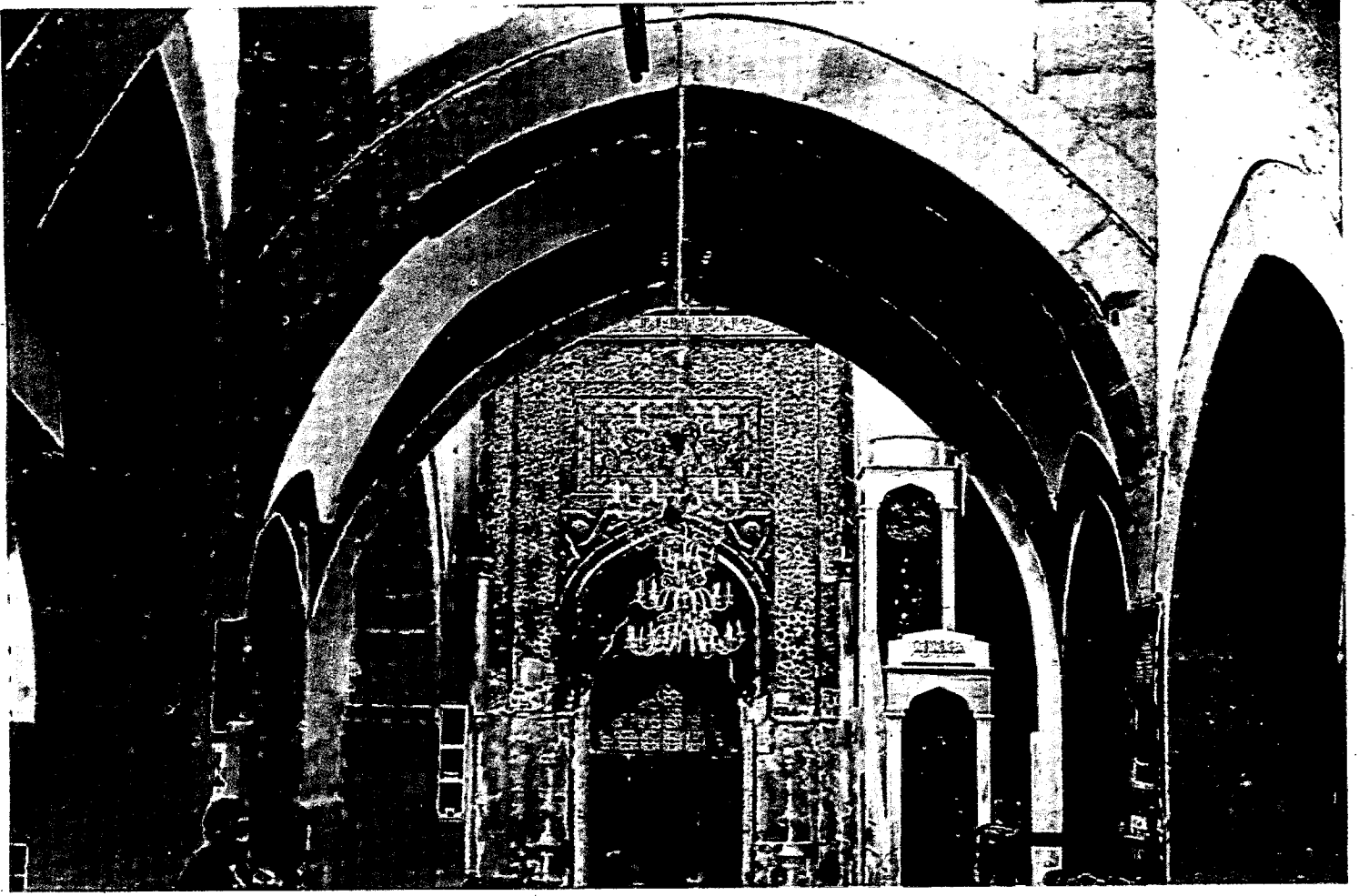
Studies for the mosque-medrese building started in 1965. Then, in 1968 during the repairs done by the local institution and restoration work, done by General Directorate of Vakıfs (charity) in 1970 - 1973, necessary excavations and researches were carried on and measured drawings, restitution and restoration projects were prepared in the lights of this new findings and traces.

The time of foundation of the mosque - medrese building is not definitely known. Among the three inscriptions, the earliest one is over the entrance at north-east corner. It states that the building had been repaired by «Yağlı Basan oğlu, Mahmut kızı Adsız Elti» in 608 H. (1210 - 1211 - M). It can be accepted that the original building being built before thirteenth century, during the reign of Danishmends, approximately in between 1135 - 1142.

The plan of the original building and the additions (if there is any) by «Adsız Elti» cannot be defined yet. In the restitution project which was prepared according to our studies and researches, the two - storey medrese part at the West with its covered court, eyvan, arcaded galleries and the student cells is accepted as original. The mosque part which is at the east of the medrese, consisting of three aisles which lie perpendicularly to «mihrab» wall. The middle aisle composed of a domed space in front of the «mihrab», an inner court which takes place at the north of it, and an entrance hall. Side aisles take place at the east and west of the middle aisle.

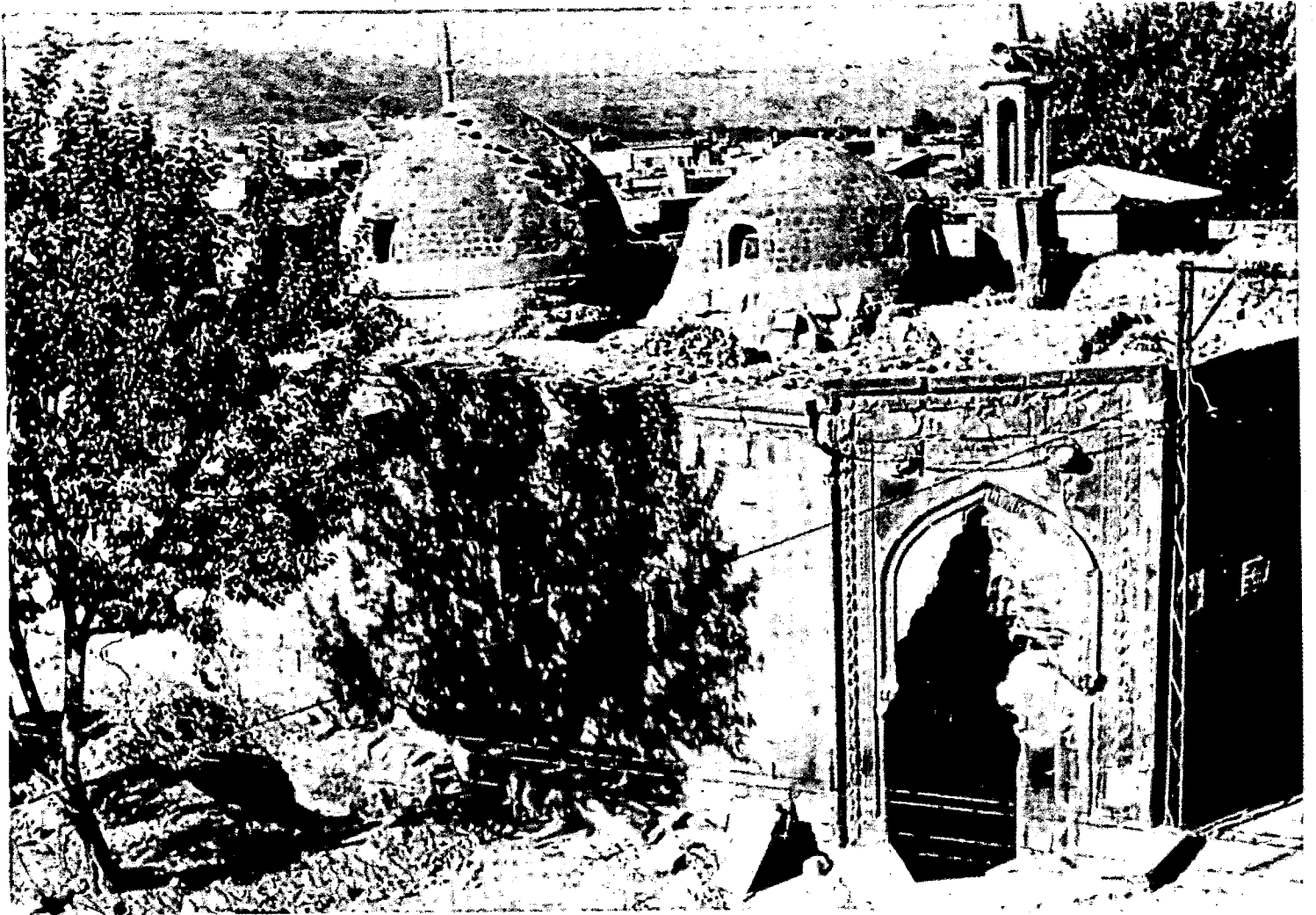
It can be stated that the Külük Complex which is dated as the earliest of the Turkish buildings which survive up to present in Anatolia, and the «Hacı Kılıç» complex, again in Kayseri, which dates from 1249 M., show similarities in composition. In both of them, one wing of the medrese is missing, because of the mosque, which takes place of it. The entrances to these spaces are separated at exterior, while at interior they are connected through three arched openings. But the «Külük Medrese» is a two - storey building and has a closed inner court, while the «Hacı Kılıç» is a single - storey building with an open inner court.

Our studies, results of researches and objective evaluation for the «Külük Complex» are related to restoration work only. The evaluation of it in accordance with the history of the Turkish Architecture and art is left to the scholars.

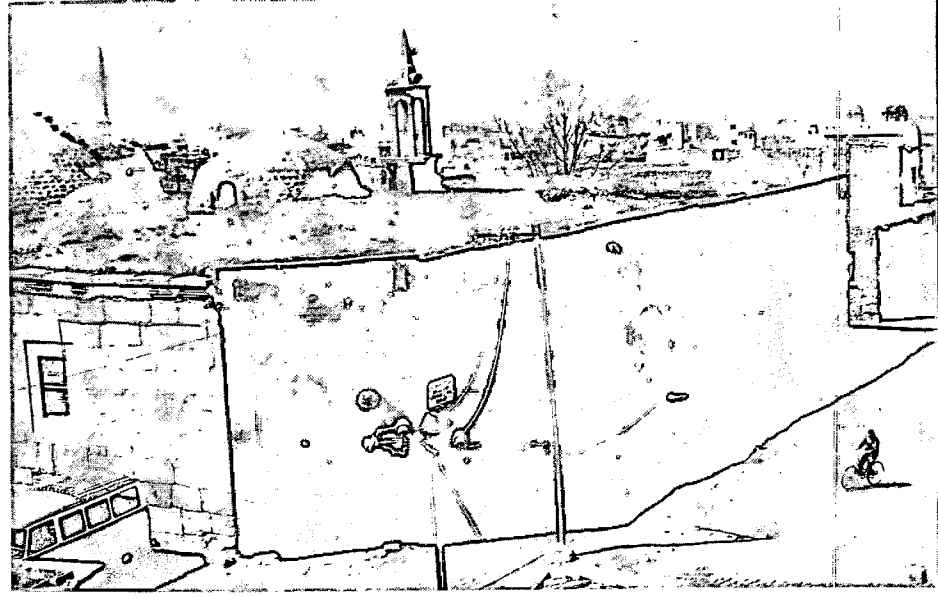
Kayseri — Küçük Camii, avlu mekânından mihraba bir bakış

(Foto : Erol Yurdakul)

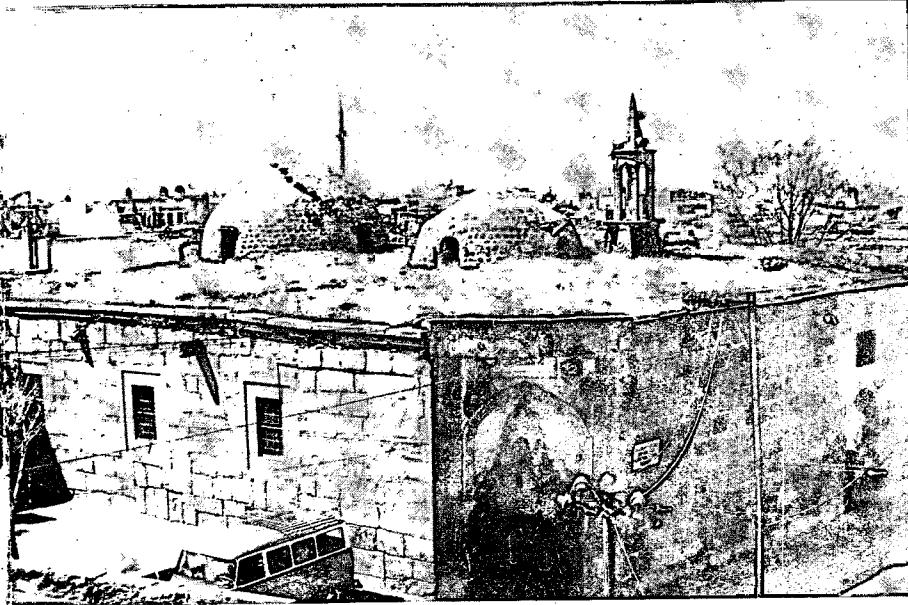

Kayseri — Küçük Camii kuzey cephe ve Adıyamanlı'nın yaptırdığı Portal'den genel bir görünüm.

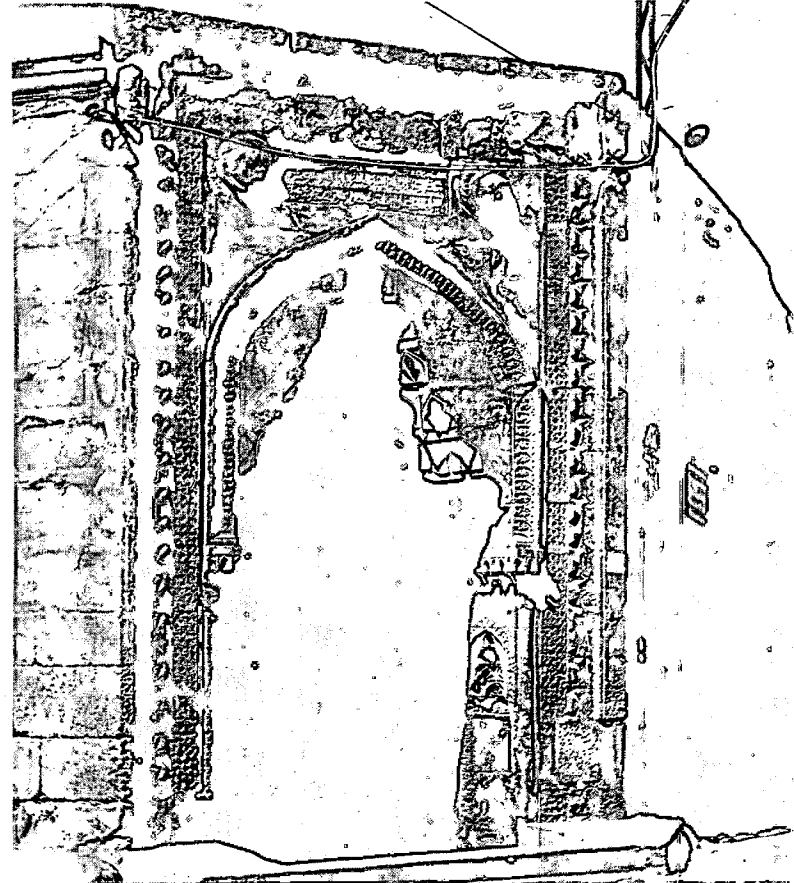
(Foto : Erol Yurdakul)

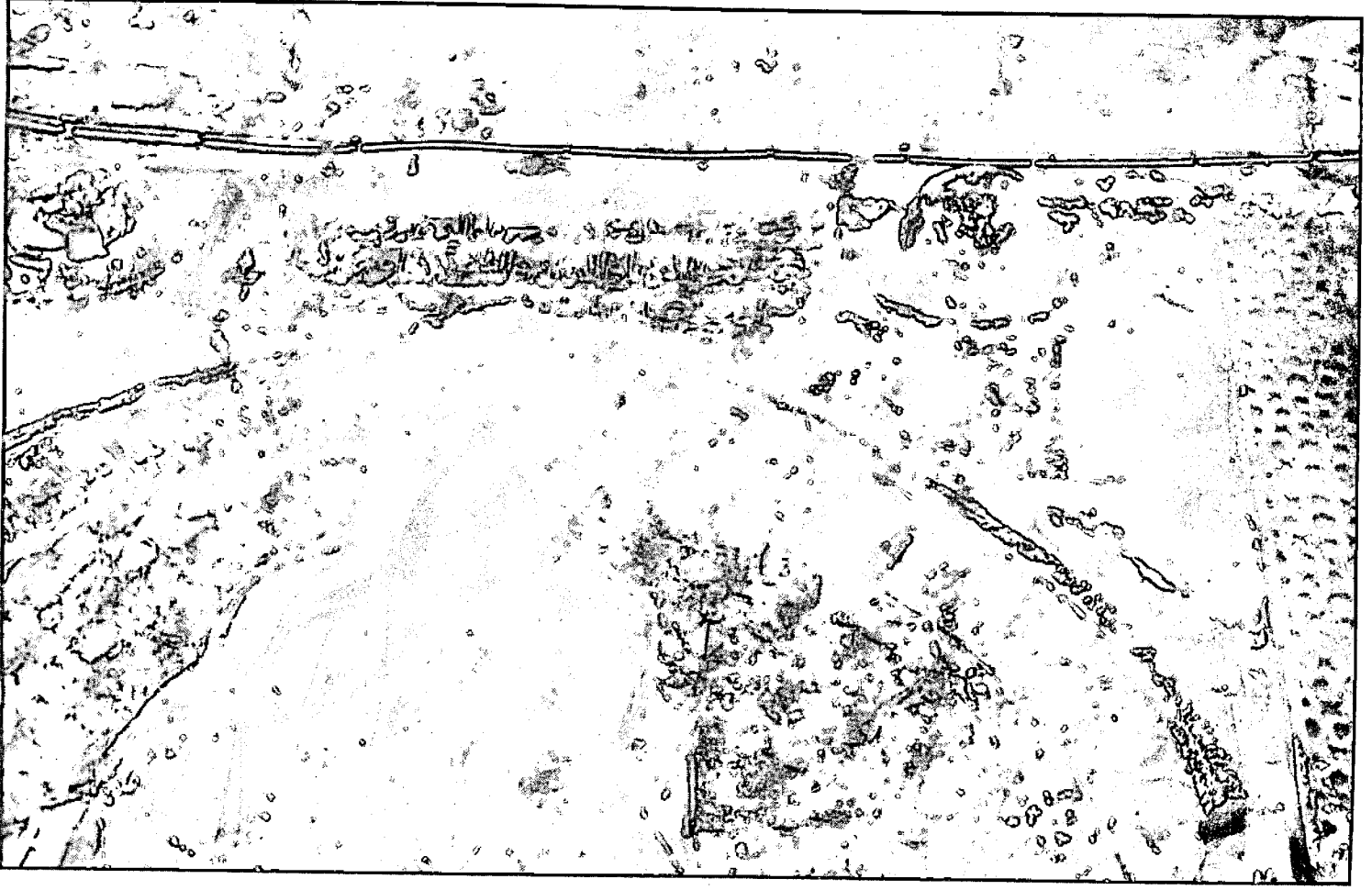
Fotoğraf : 1 — Kayseri Klk Camii kuzey - doğu köşe ve
Kuzey cephesinden genel görünüm.

Fotoğraf : 2 — Kuzey cephesi ve doğu cephesi

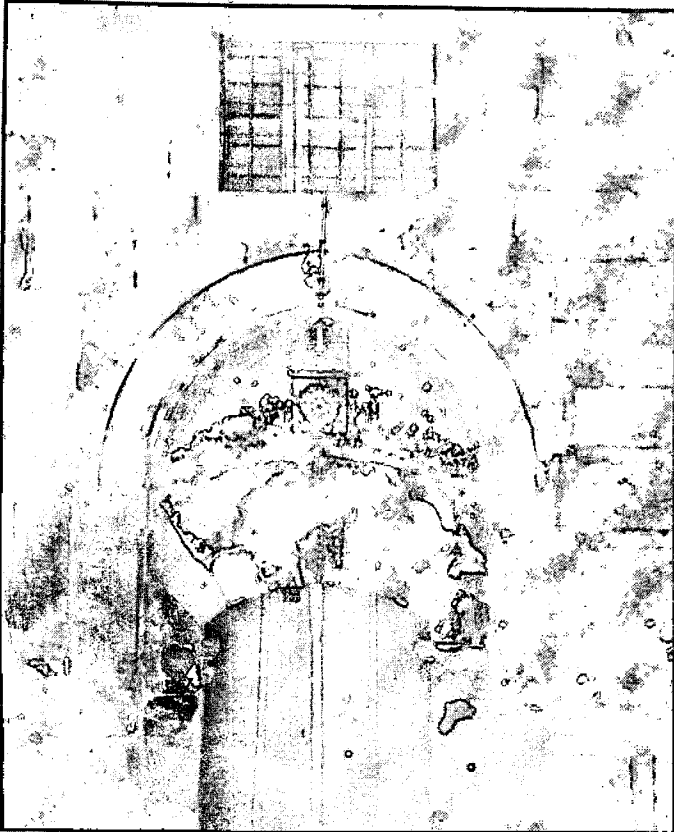

Fotoğraf : 3 — Kuzey - doğu köşede yer alan ve
Adsız Elti'nin inşaa ettirdiği portal.

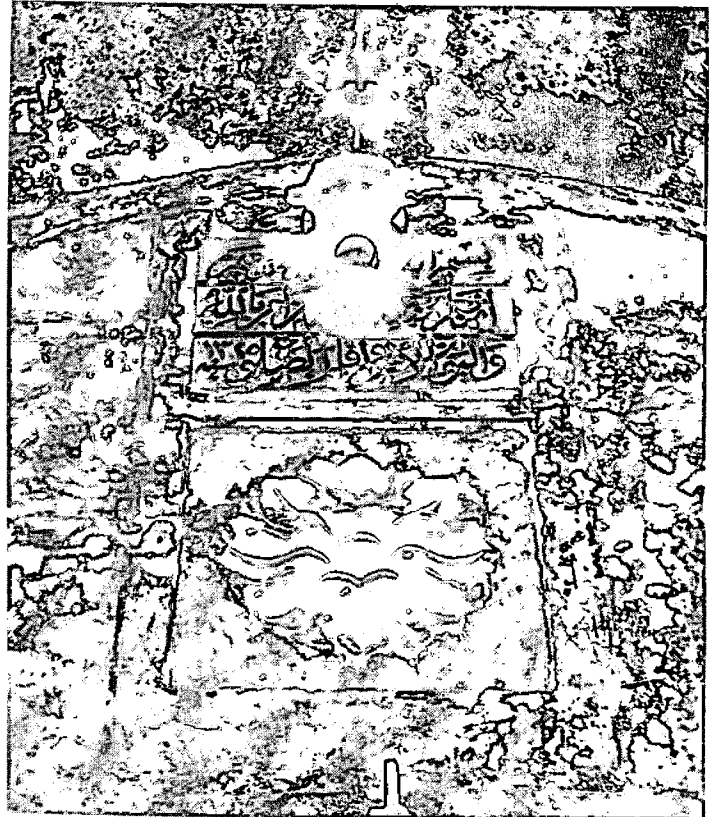

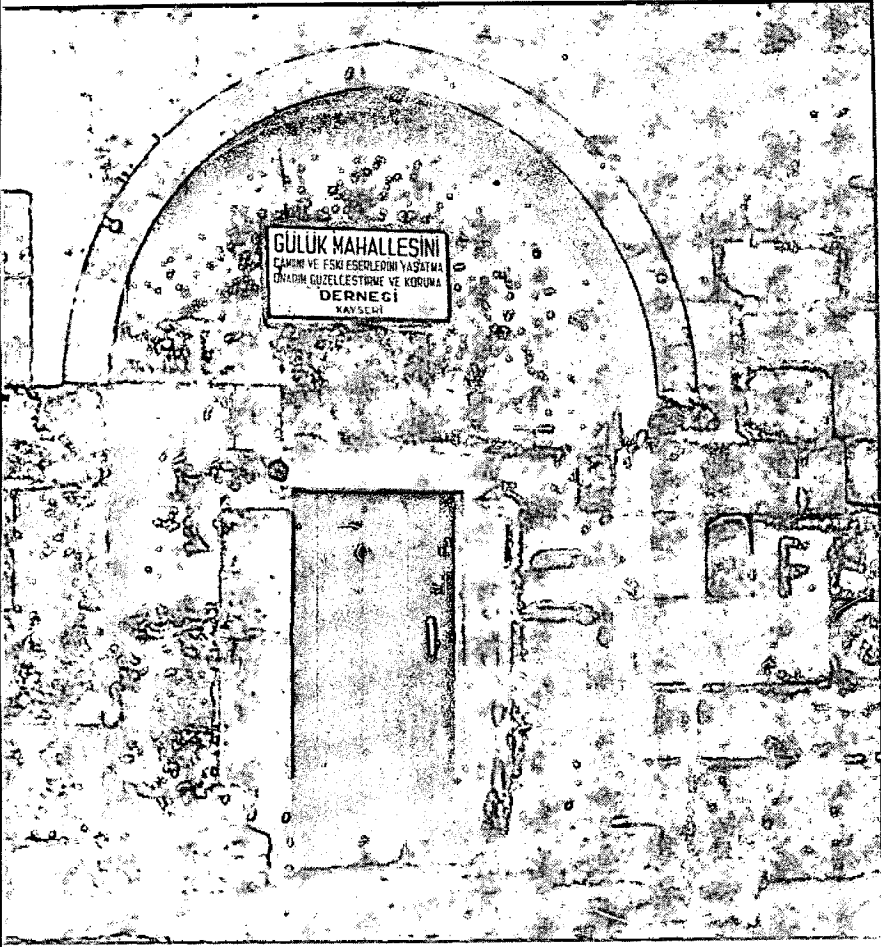
Fotoğraf : 4 — Portal kitabesi ve kemer koltuklarında sıva üzerine yapılan kalem işi kalıntıları (Geç devir).

Fotoğraf : 5 — Mihrap aksındaki cami giriş kapısı.

Fotoğraf : 6 — Cami kapısı kemer boşluğundaki tamir kitabesi.

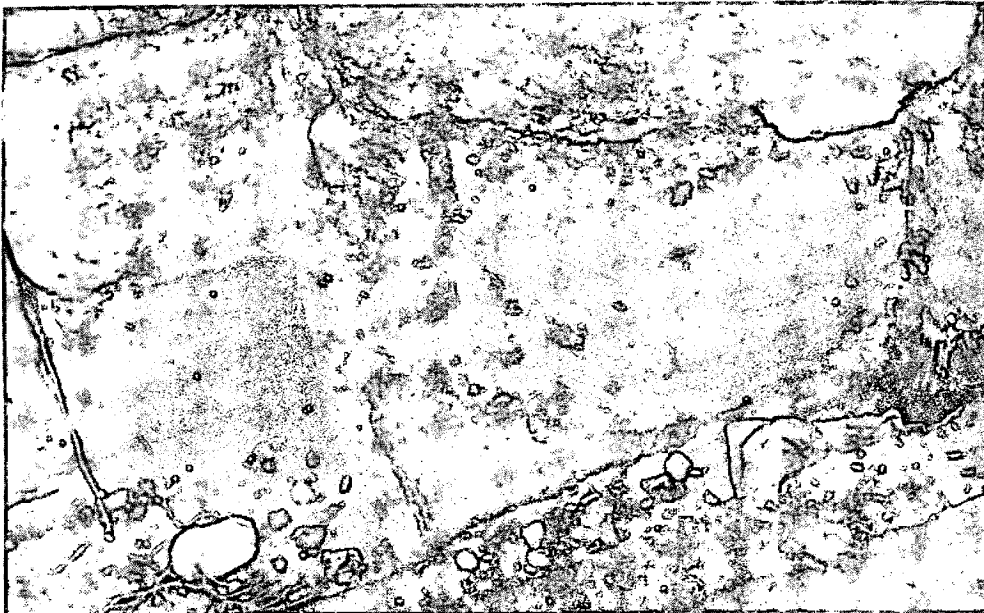

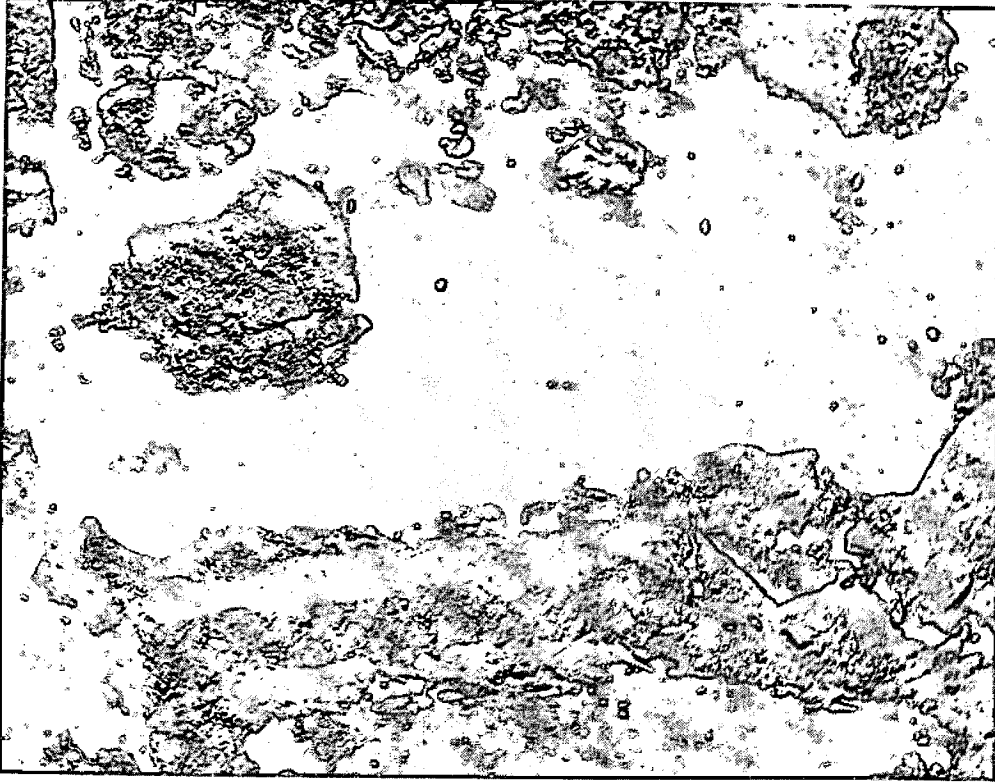
Fotoğraf : 7 — Medrese kısmının muhtes giriş kapısı.

Fotoğraf : 9 — Medreseye ait orijinal giriş kapısının sol köşe profil detayı.

Fotoğraf : 8 — Hafriyatta meydana çıkarılan medreseye ait orijinal giriş kapısının sağ köşe profil detayı (insutu)

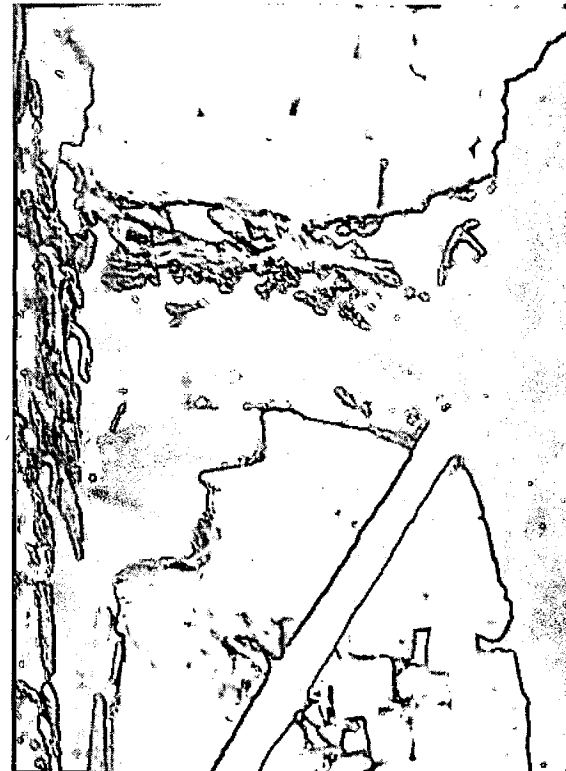

Fotoğraf : 10 — Hafriyatta meydana çıkarılan medreseye ait orijinal giriş kapısının iç tarafı.

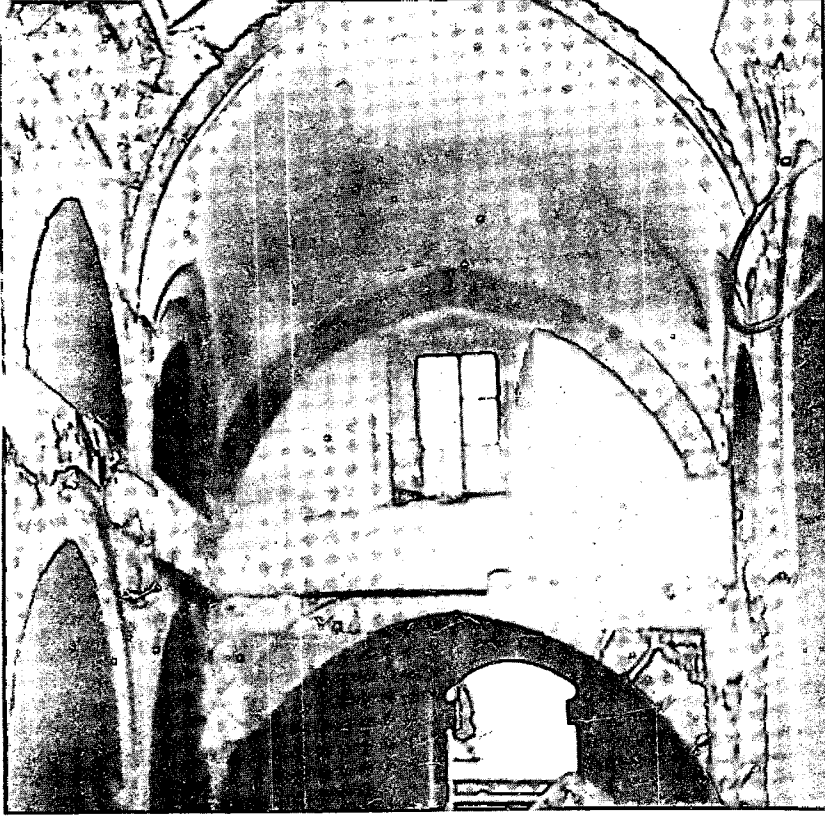

Fotoğraf : 12 — Giriş holünün üstünü örten çapraz tonoz kalıntısı.

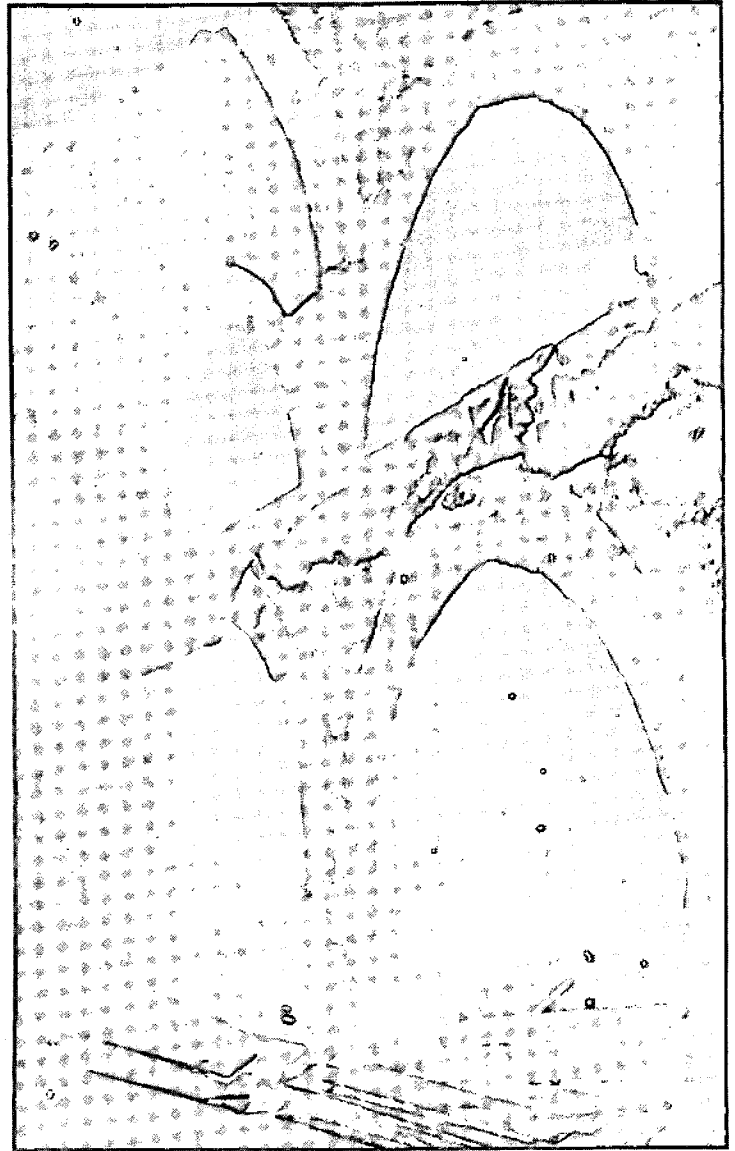
Fotoğraf : 11 — Medreseye ait üst kata çıkış merdiveni.

Fotoğraf : 13 — Medrese alt kat revakının üstünde yer alan ve üst kata çıkış merdiveninin sahanlığını meydana getiren orijinal kemer.

Fotoğraf : 14 — Medrese avlusundan giriş bölümüne doğru bakış.

Fotoğraf : 15 — Medrese avlusundan Eyvan istikametine doğru bakış. Sağ tarafta iki katlı medrese revaki.

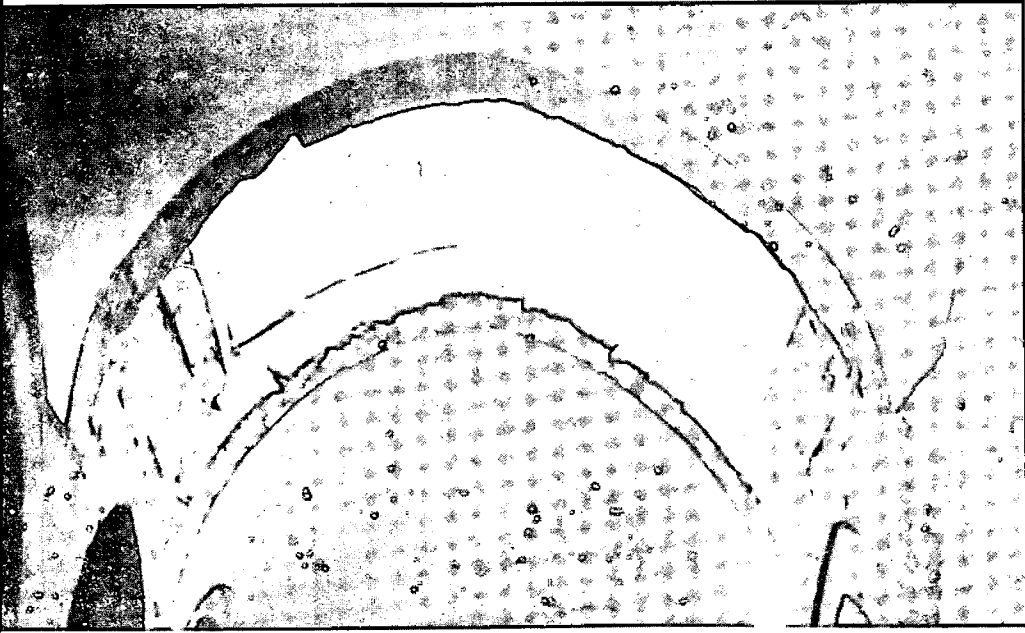
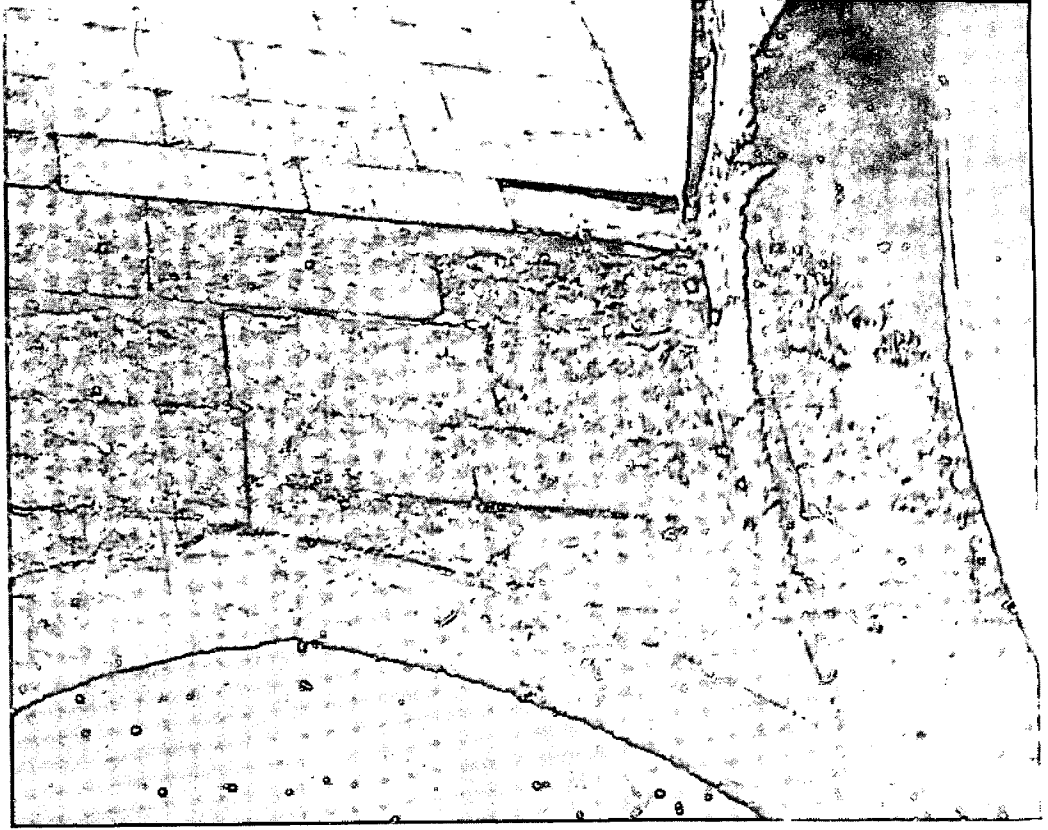

Fotoğraf : 16 — Avlu ışıklığı ve orijinal kalıntılar (Sıva raspasından sonra).

Fotoğraf : 17 — Avlu ışıklığı ve orijinal kalıntılar (cepheden).

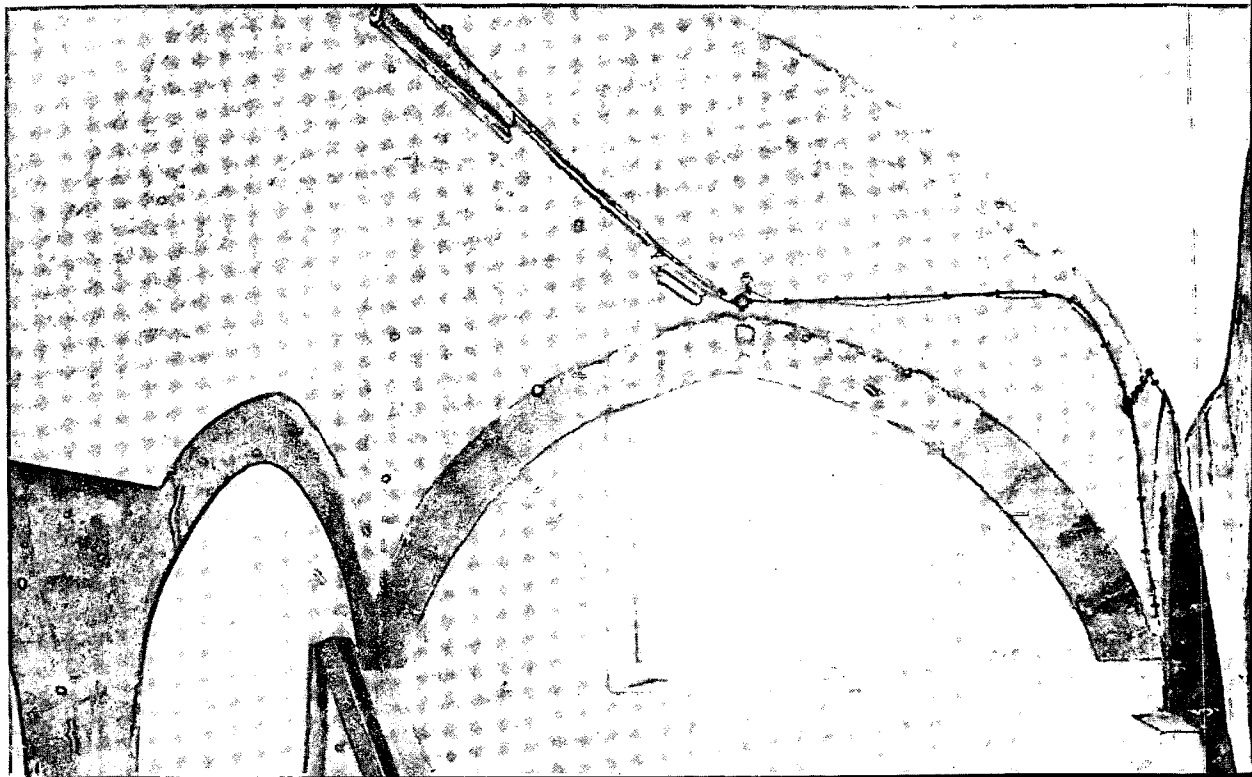

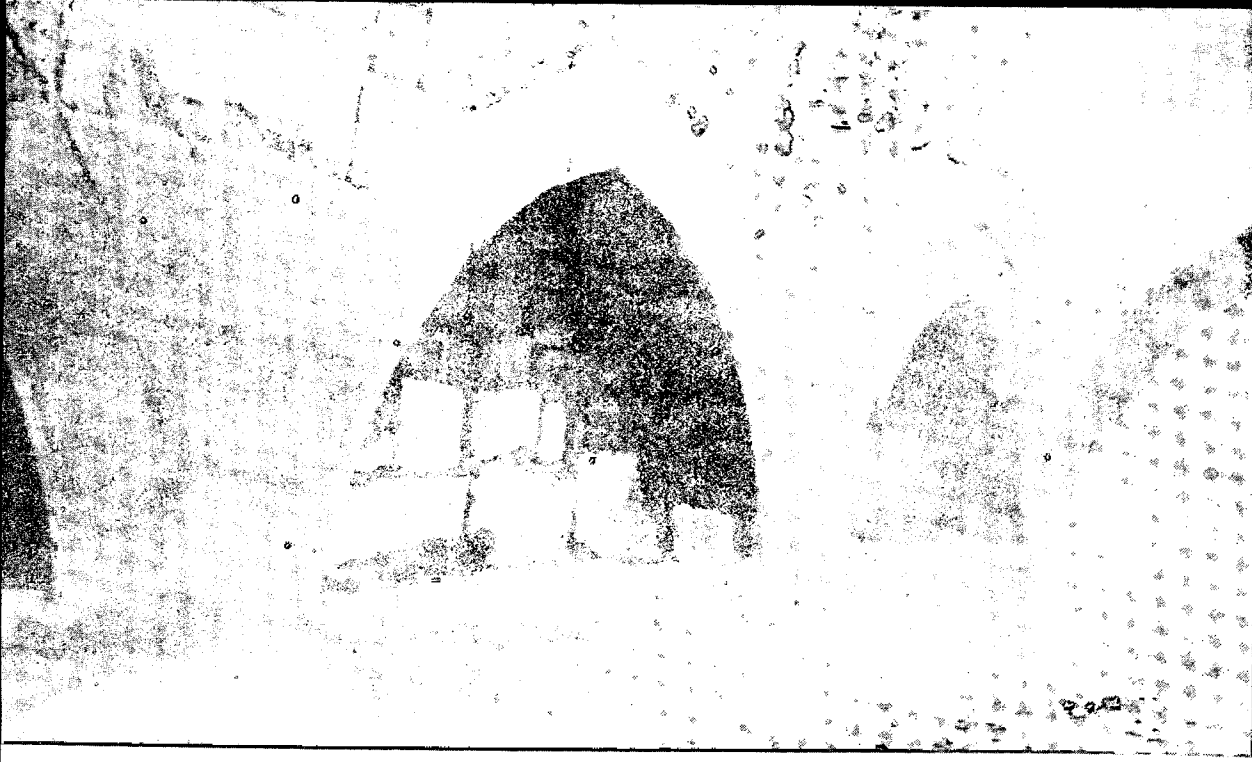
Fotoğraf : 18
Avlu
ışıklığı
(Restorasyondan sonra)

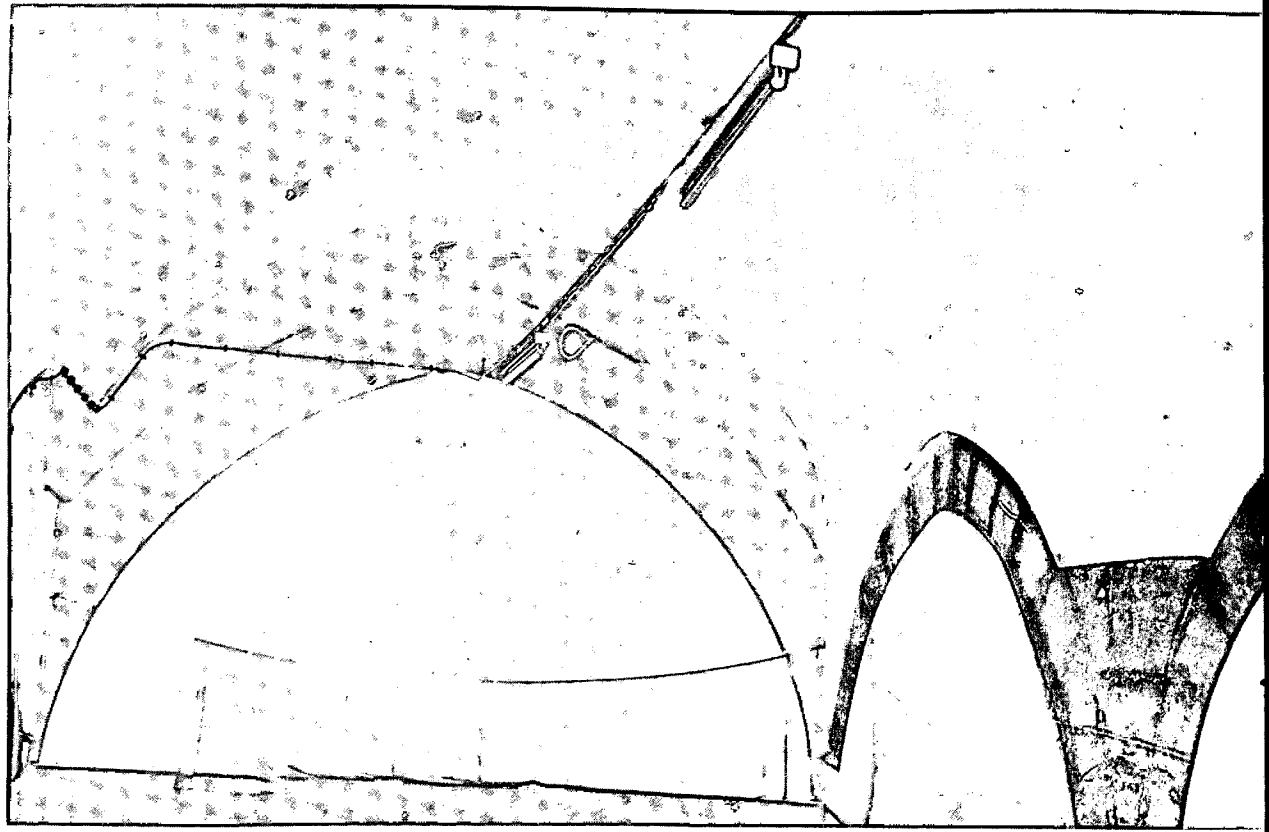
Fotoğraf : 19
Avlu
ışıklığı
(Restorasyondan sonra)

Fotoğraf : 20
Medrese
avlusu
giriş
tarafına
bakış
(sıva raspasından önce)

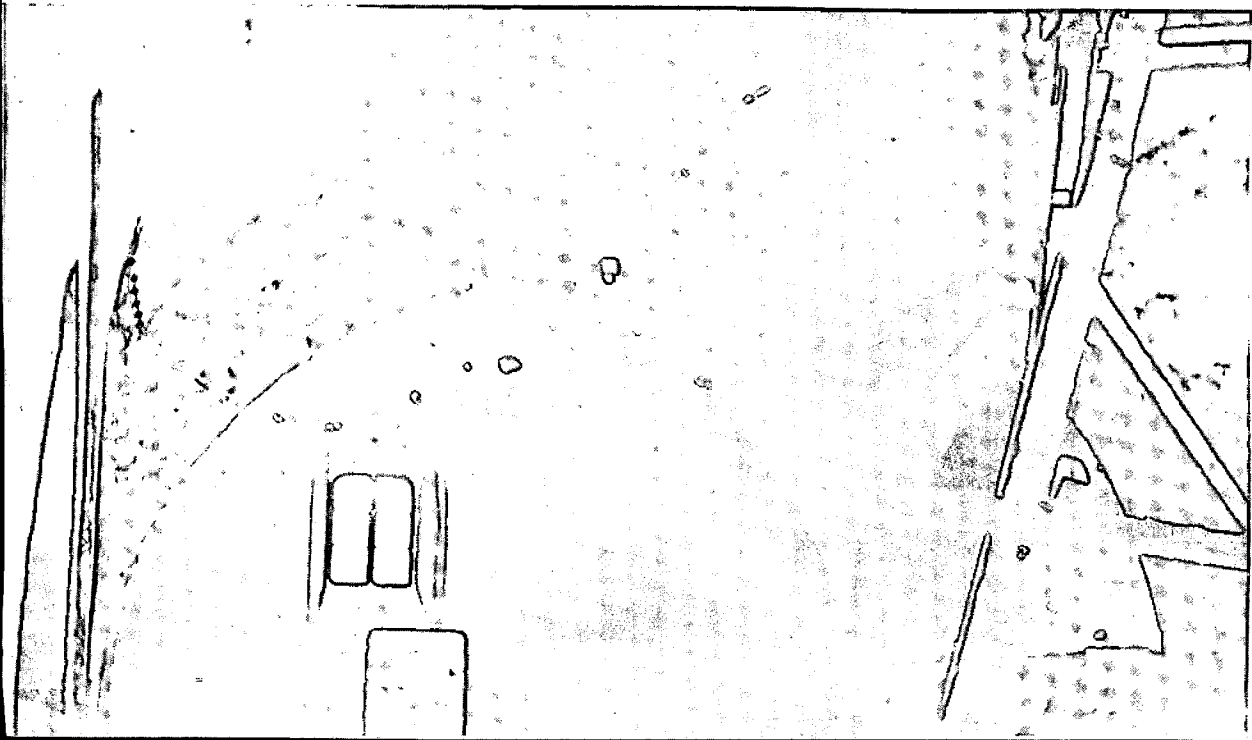

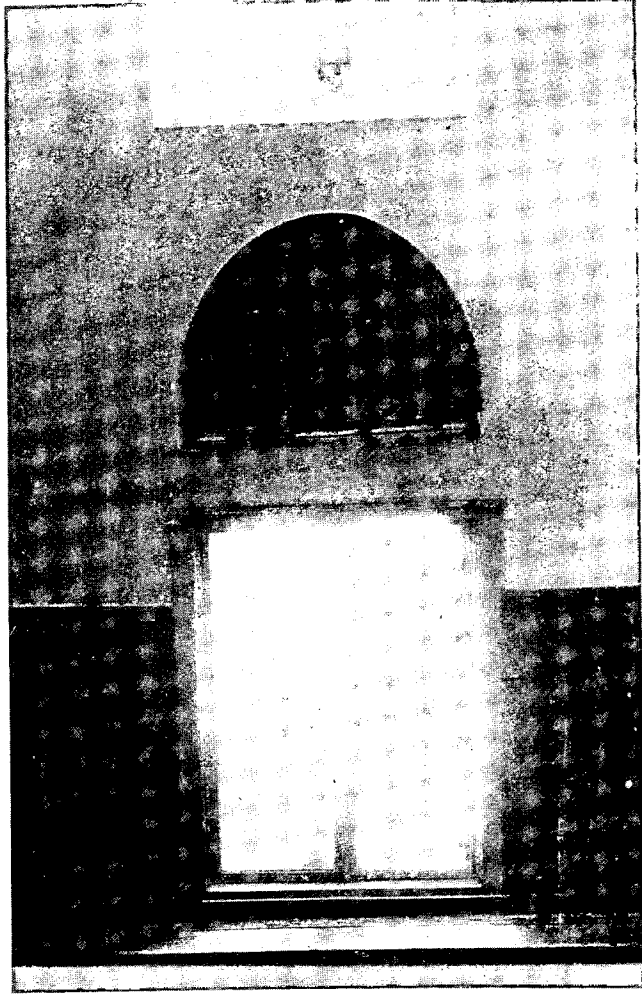
Fotoğraf : 21 — Medrese avlusu giriş tarafına bakış (sıva raspasından sonra)

Fotoğraf : 22 — Medrese avlusu eyvan tarafına bakış (sıva raspasından önce)

Fotoğraf : 23 — Medrese avlusu eyvan tarafına bakış (sıva raspasından sonra)

Fotoğraf : 24 — Medrese eyvanı alt penceresi

Fotoğraf : 25 — Medrese hücrelerinden kuzey - batı köşedeki hücrenin kapısı. (Bu kısım tamamen hafriyattan çıkarılmıştır.)

Fotoğraf : 26 — Medrese hücrelerinden güney - batı köşede yer alan büyük odanın giriş kapısı.

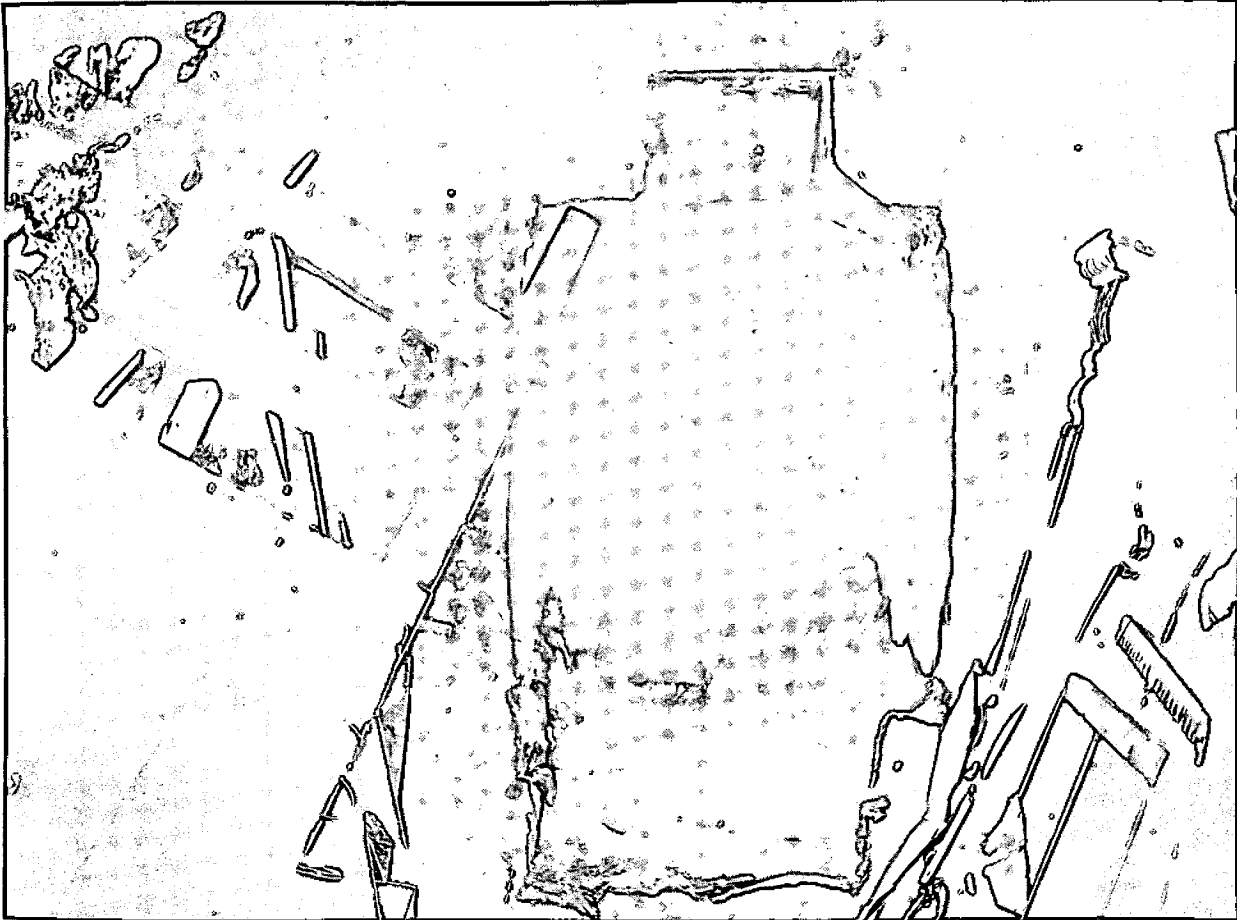

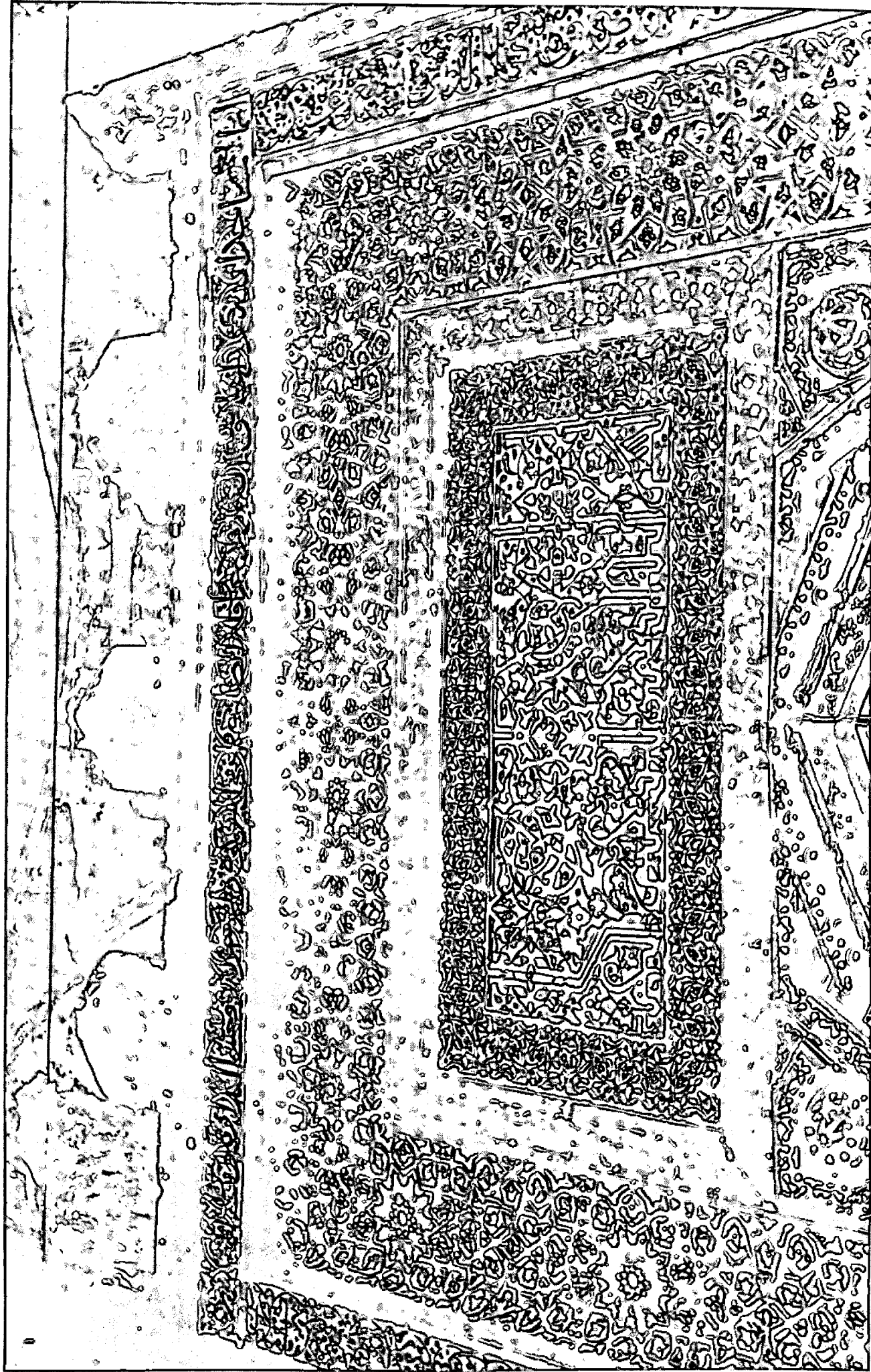
Fotoğraf : 27 — Medrese alt kat revak tonozu izleri (Bu kısım tamamen toprak altından çıkarılmıştır.)

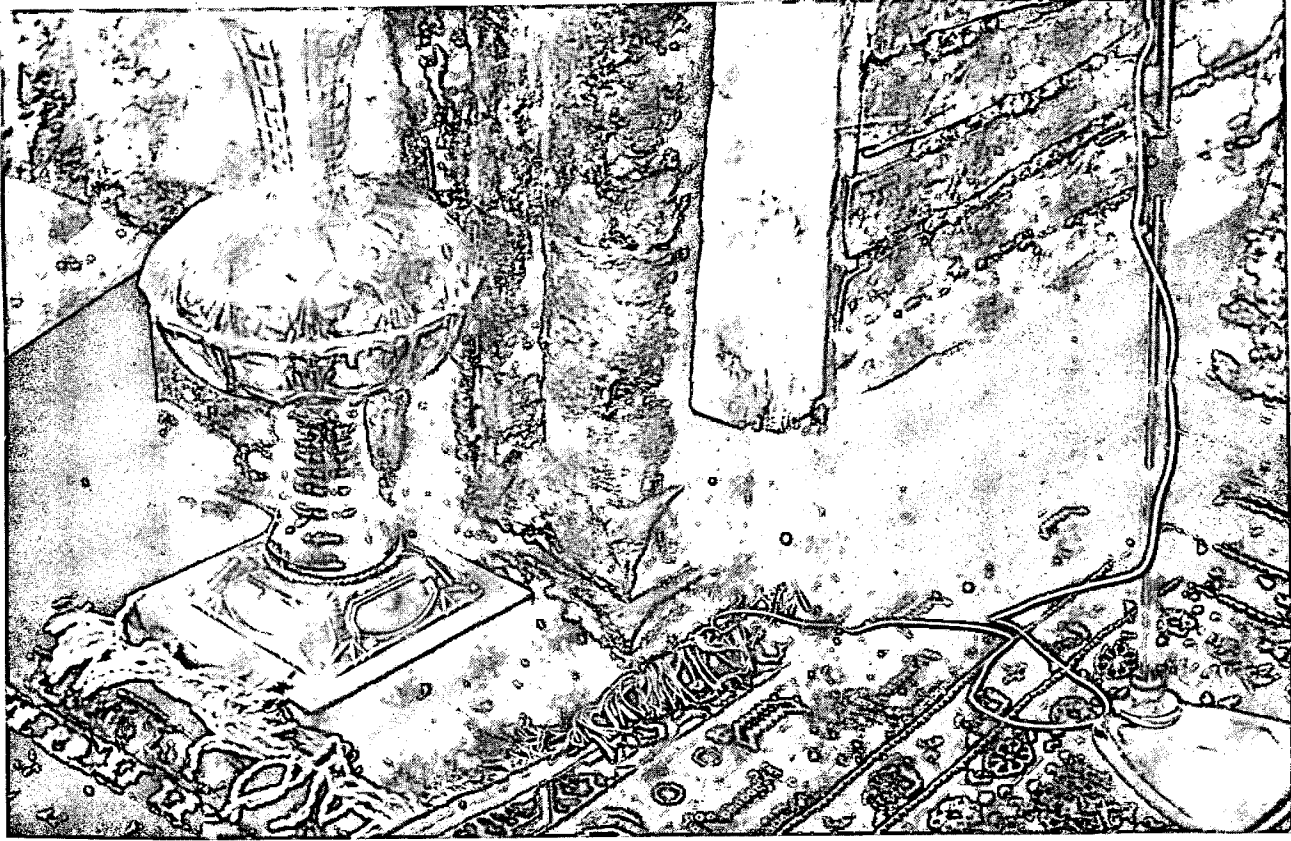
Fotoğraf : 28 — Medrese üst kat hücre kapıları.

Fotoğraf : 29 — Medrese üst kat hücrelerinden birine ait pencere.

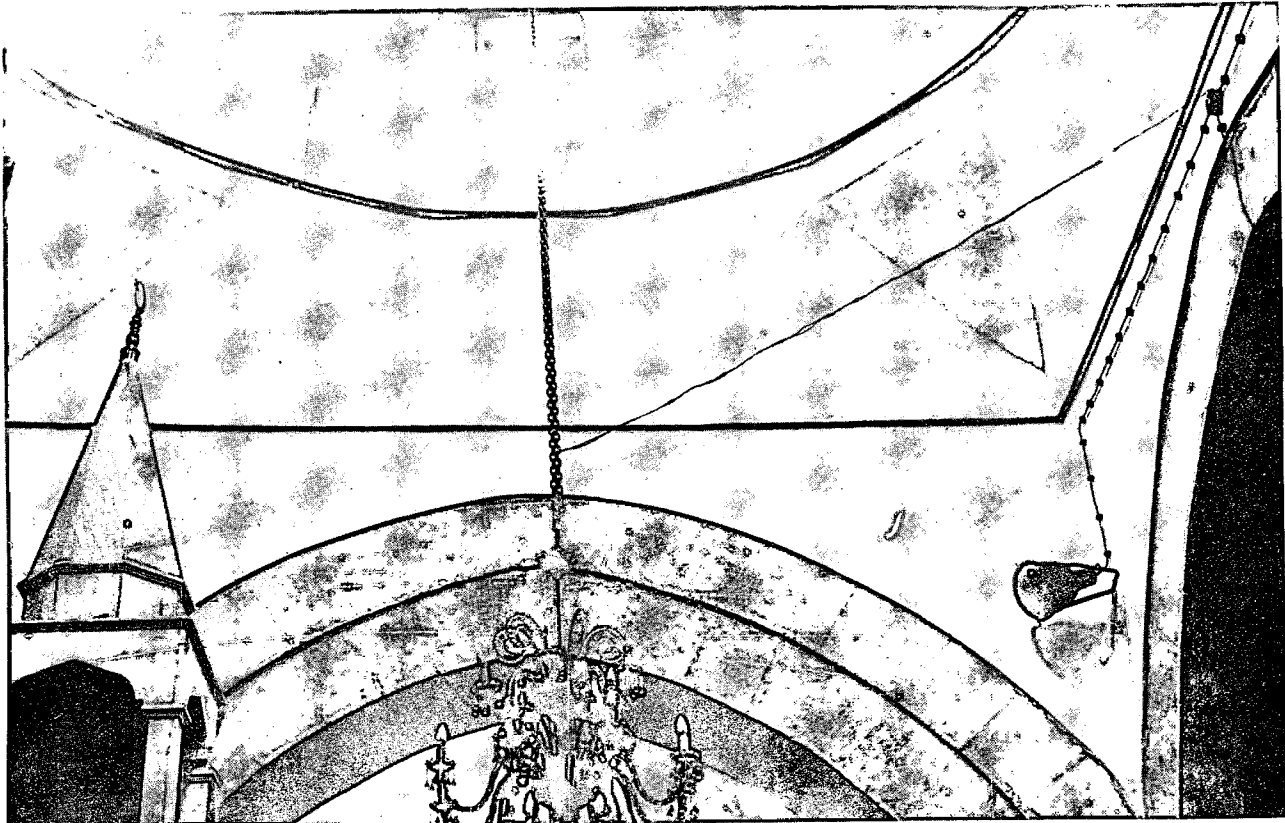

Fotoğraf : 30 — Çini mihrap üst kısmı ve kubbe eteğindeki sıva altından çıkan orijinal firiz.

Fotoğraf : 31 — Siva altından çıkarılan orijinal taş mihrabın köşe sütunçesi alt kısmı (Sol taraf).

Fotoğraf : 32 — Mihrap üstü kubbesi ve trompvarf köşe üçgenleri.

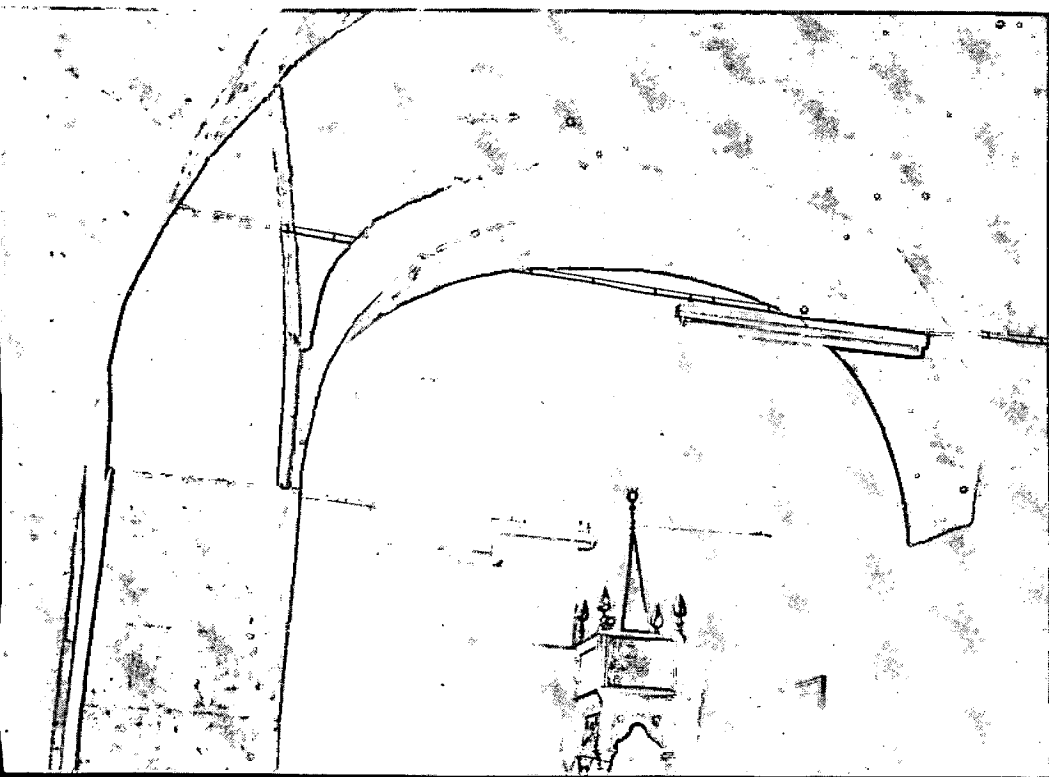

Fotoğraf : 33 — Cami kısmı, orta sahının batı tarafındaki kemerler (Arka tarafta görülen ve mahalî dernek tarafından yaptırılan betonarme mahvel restorasyon sırasında yıkılmıştır.)

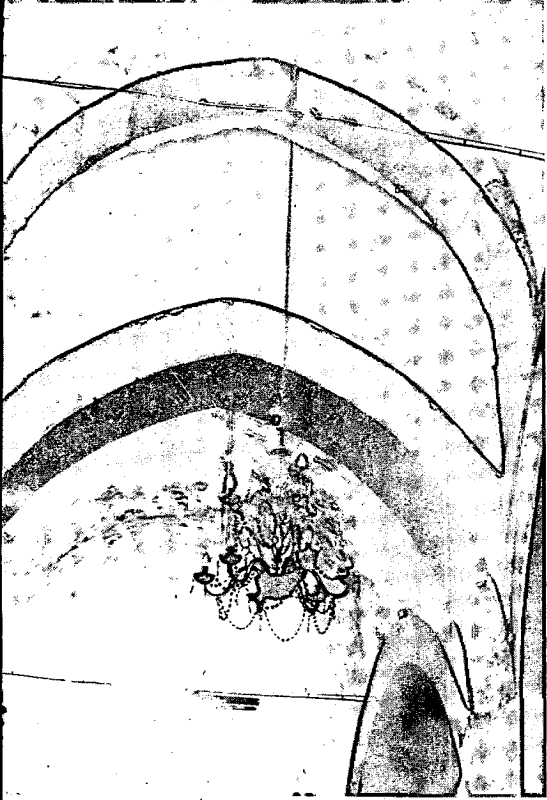
Fotoğraf : 34 — Mihrabın batı tarafında yer alan yan sahin ve kemerler.

Fotoğraf : 35 — Mihrabın doğu tarafında yer alan enine sahinlerden en güneydeki. Üstünü örten tonozlar ve kemerler deformasyona uğramıştır.

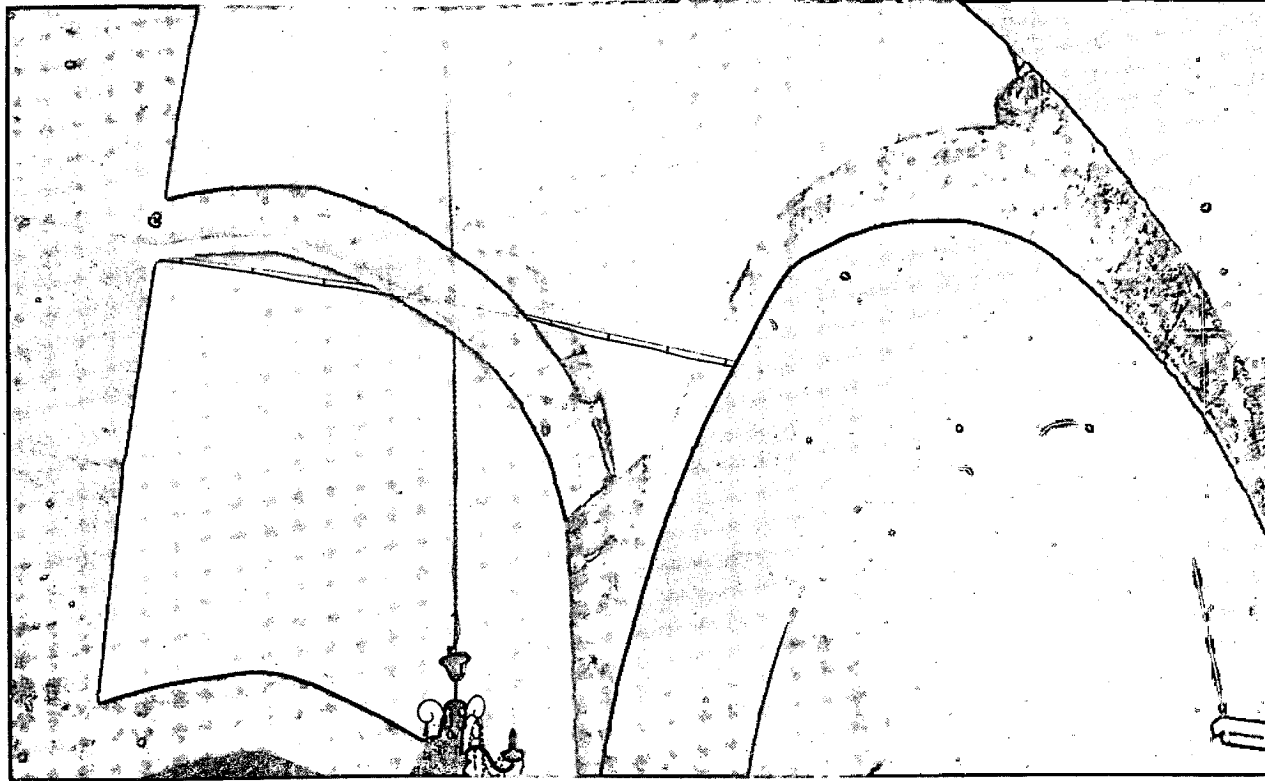

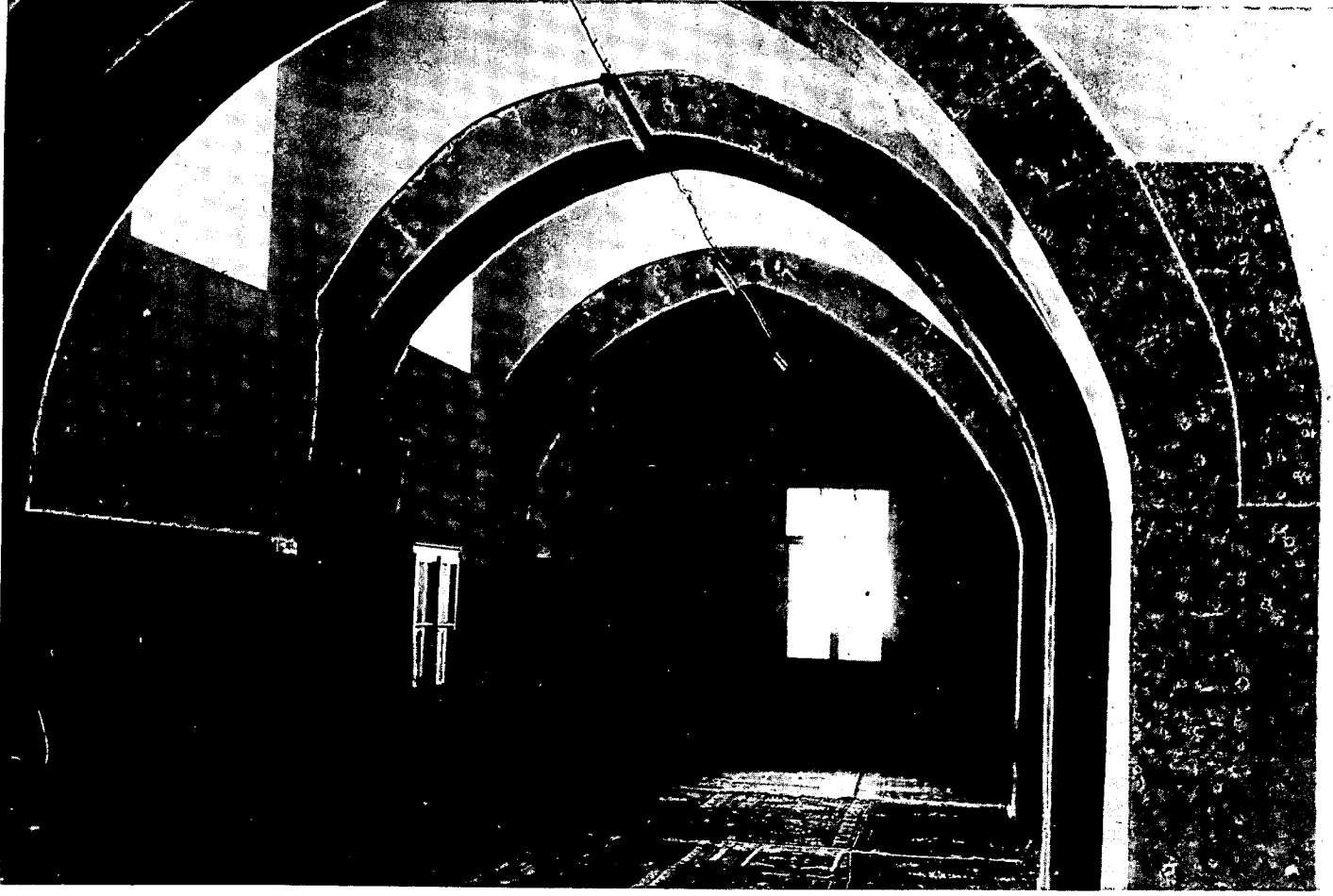
Fotoğraf : 36 — Mihrabın doğu tarafında yer alan çarpık kemer.

Fotoğraf : 37 — Mihrabın doğu tarafında yer alan enine sahninlerden üçüncüsü.

Fotoğraf : 38 — Cami orta sahnindeki küçük kubbeye geçişler.

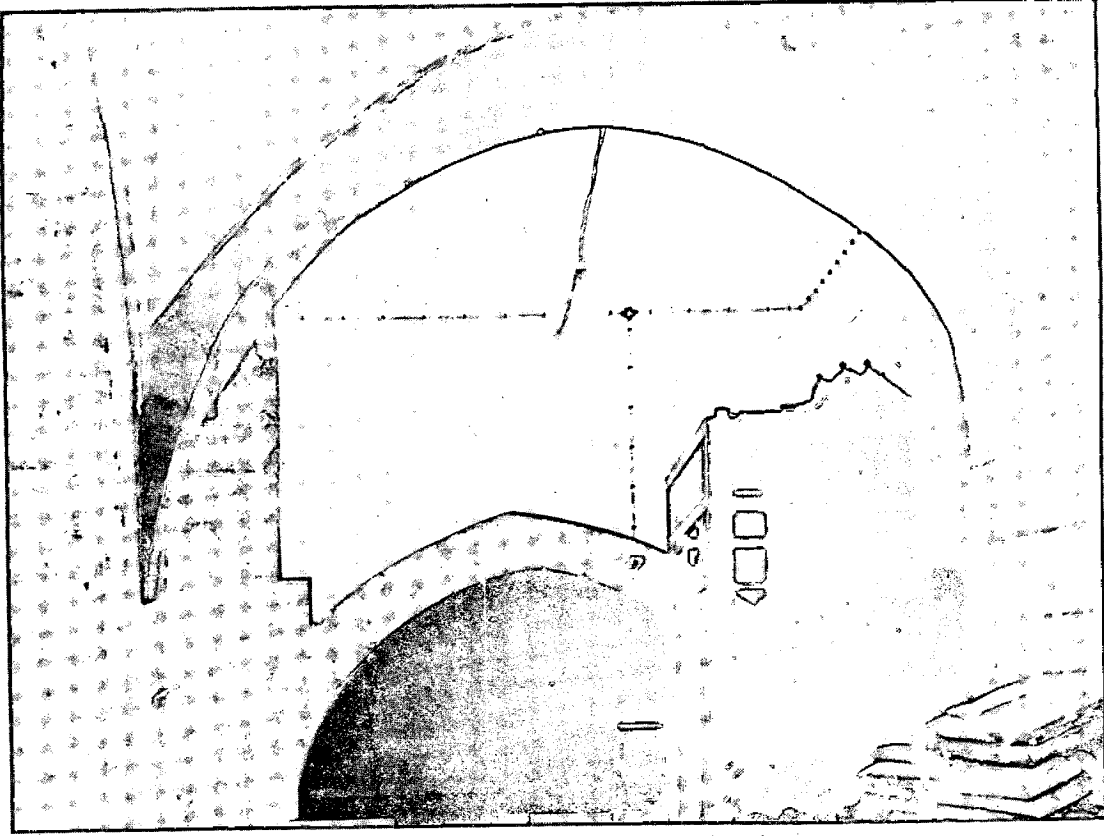

Fotoğraf : 39 — Camiin doğu tarafındaki kemerlerden bir görünüm.

Fotoğraf : 40 — Kuzey - doğu köşedeki portalın iç kısmı.

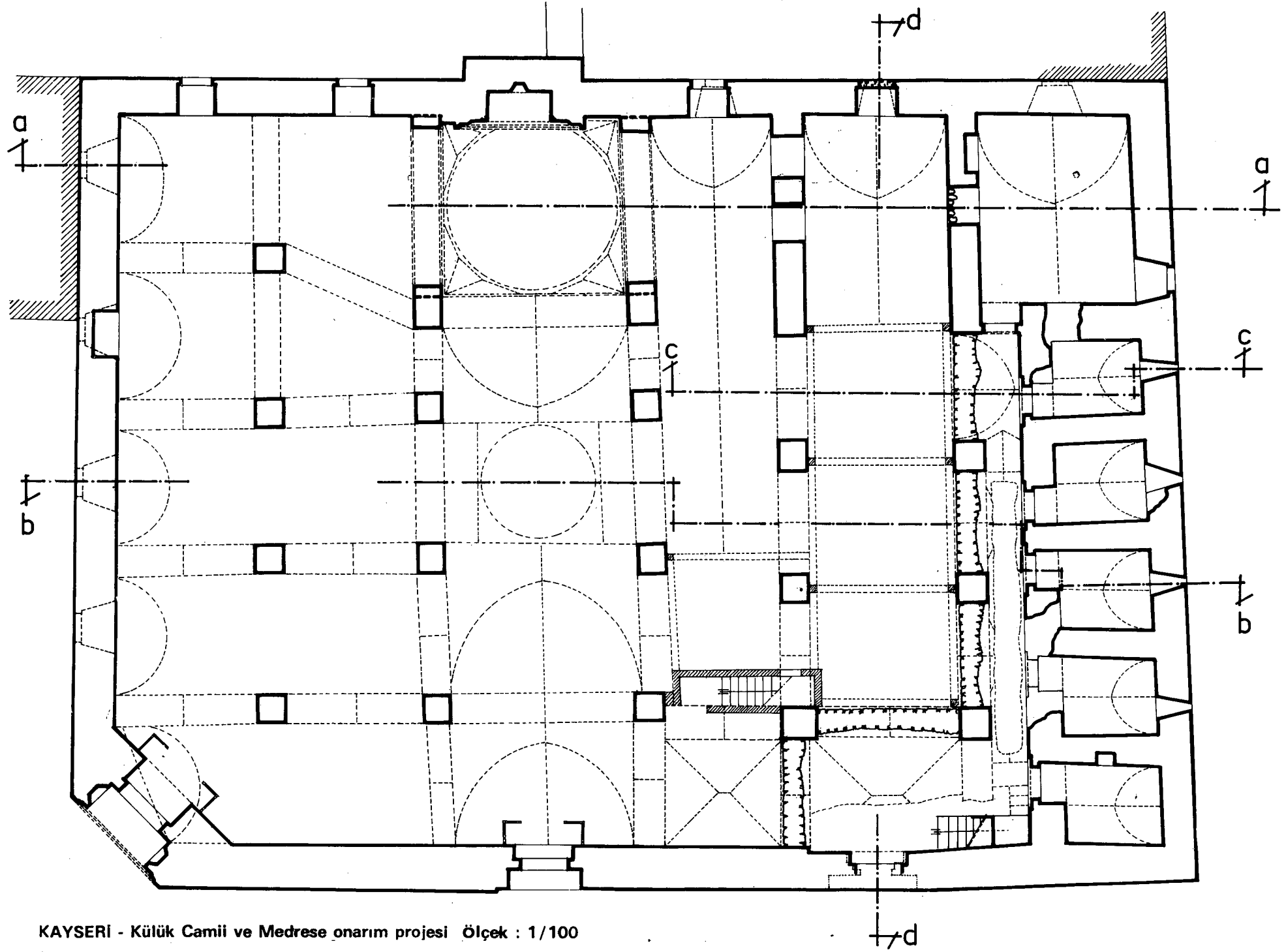

Fotoğraf : 41. — Kuzey cephedeki cami giriş kapısının iç kısmı.

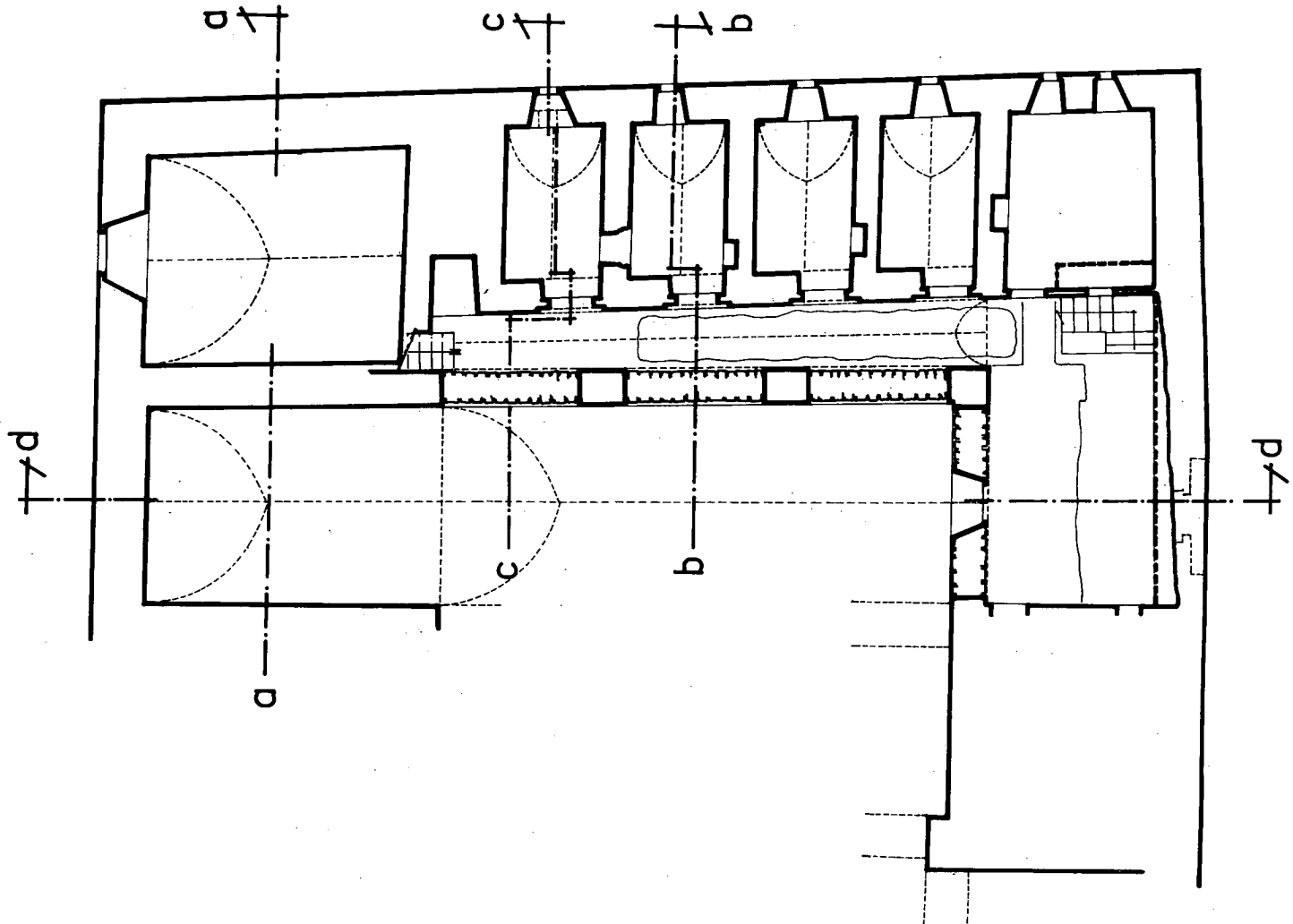

Fotoğraf : 42,
Kayseri
Külük
Camii
ve
Medresesi
1973
hafriyatında
bulunan
den dan.

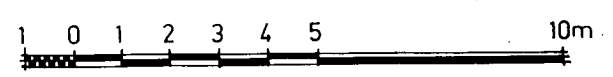

KAYSERİ - Küçük Camii ve Medrese onarım projesi Ölçek : 1/100

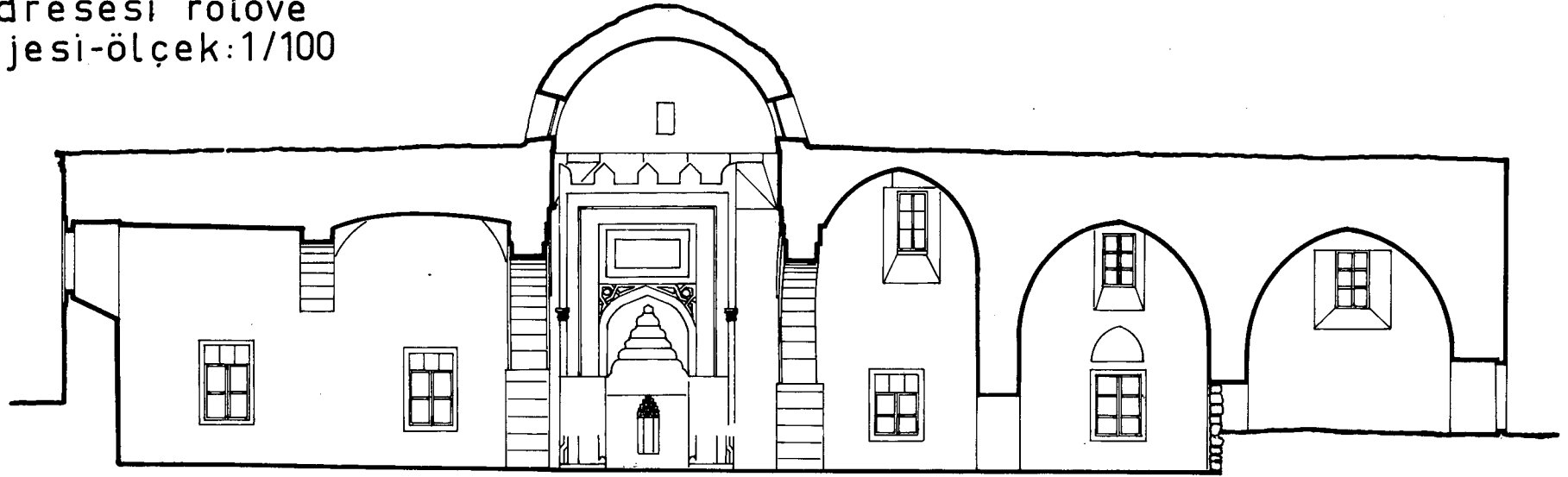
Çizim : 1/a Camii ve medrese alt kat planı

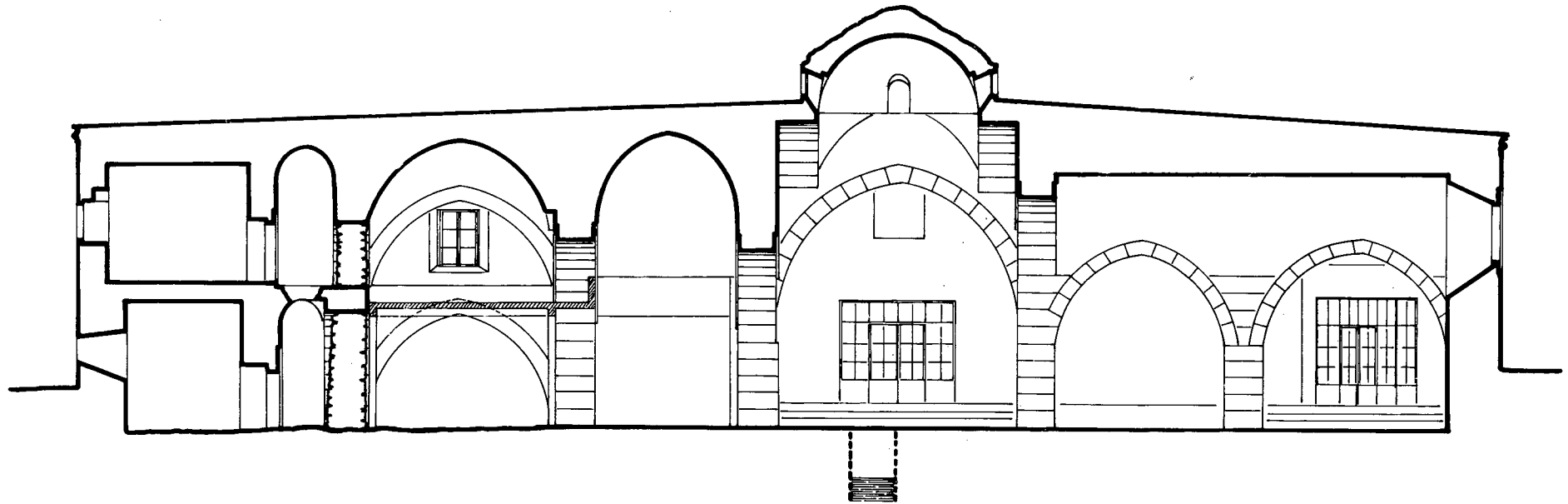
Çizim : 1/b Medrese üst kat plânı

kayseri-külük camii ve
medresesi rölöve
projesi-ölçek:1/100

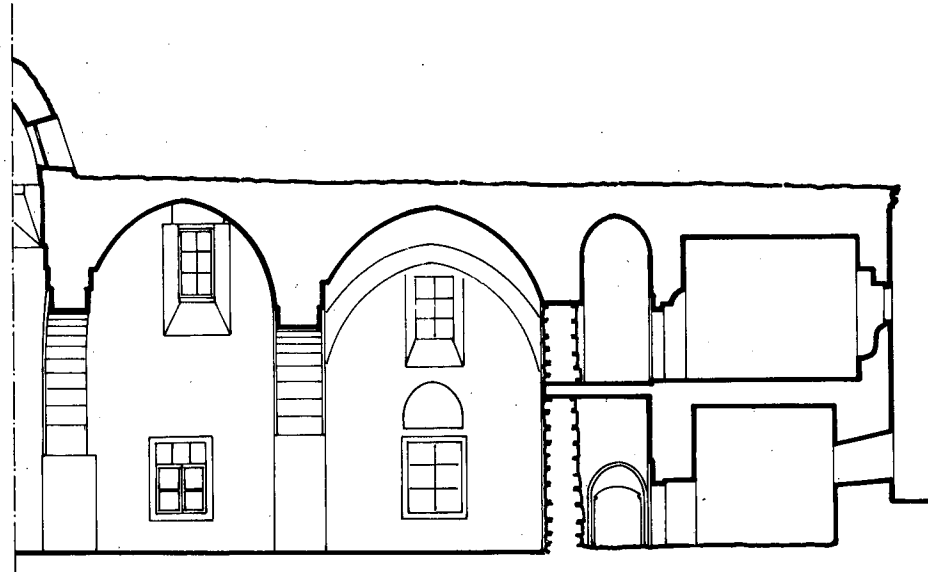
Çizim : 2 A - A Kesiti

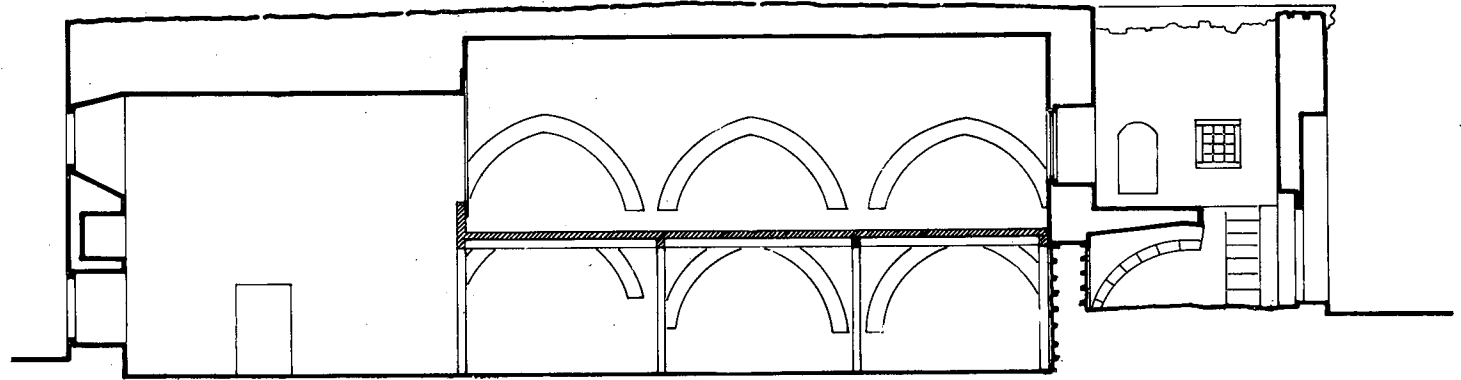
Çizim : 3 B - B Kesiti

1 0 1 2 3 4 5 10m.

kayseri-külük camii ve
medresesi rölöve
projesi - ölçek: 1/100

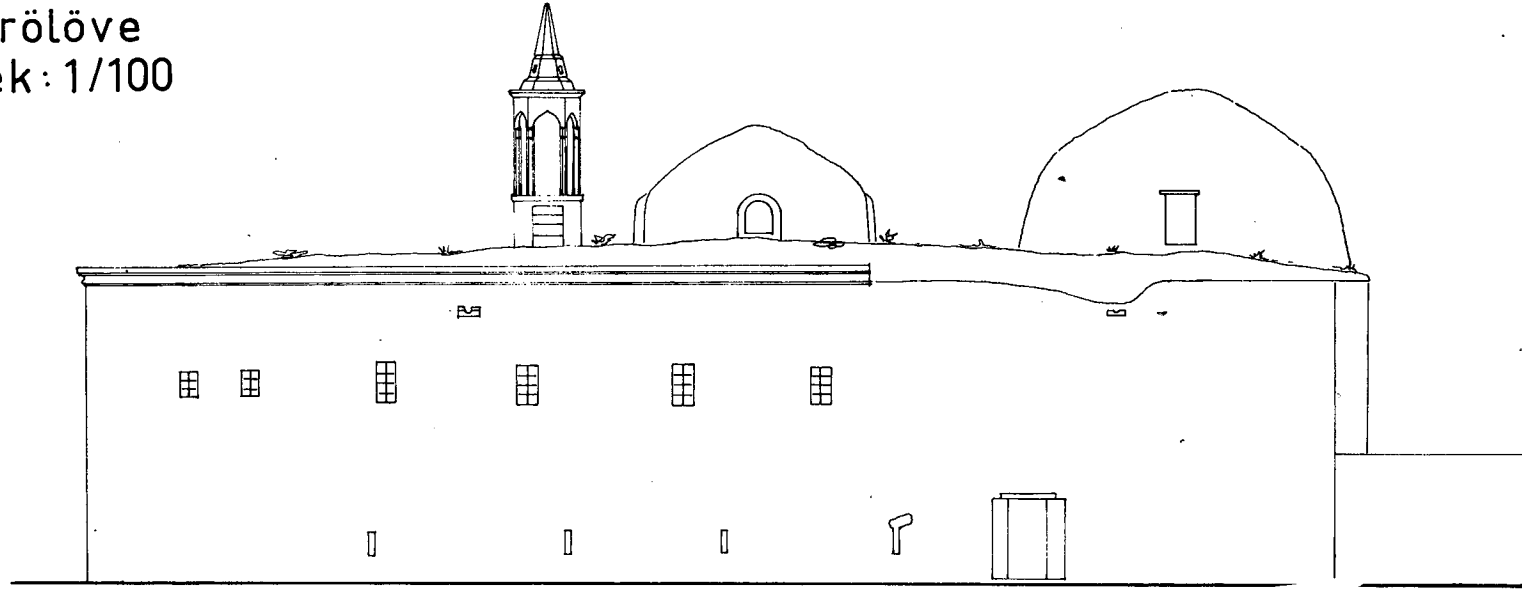
Çizim : 4 C - C Kesiti

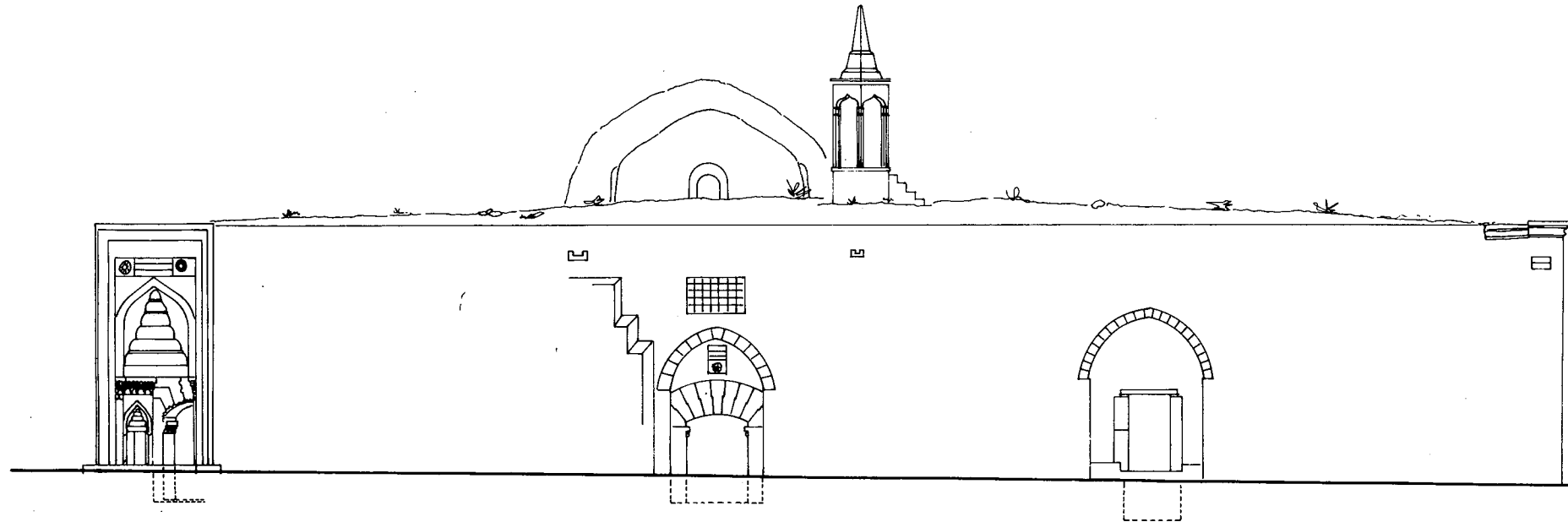
Çizim : 5 D - D Kesiti

1 0 1 2 3 4 5 10 m.

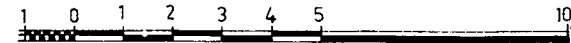
kayseri-külük camii ve
medresesi rölöve
projesi -ölçek: 1/100

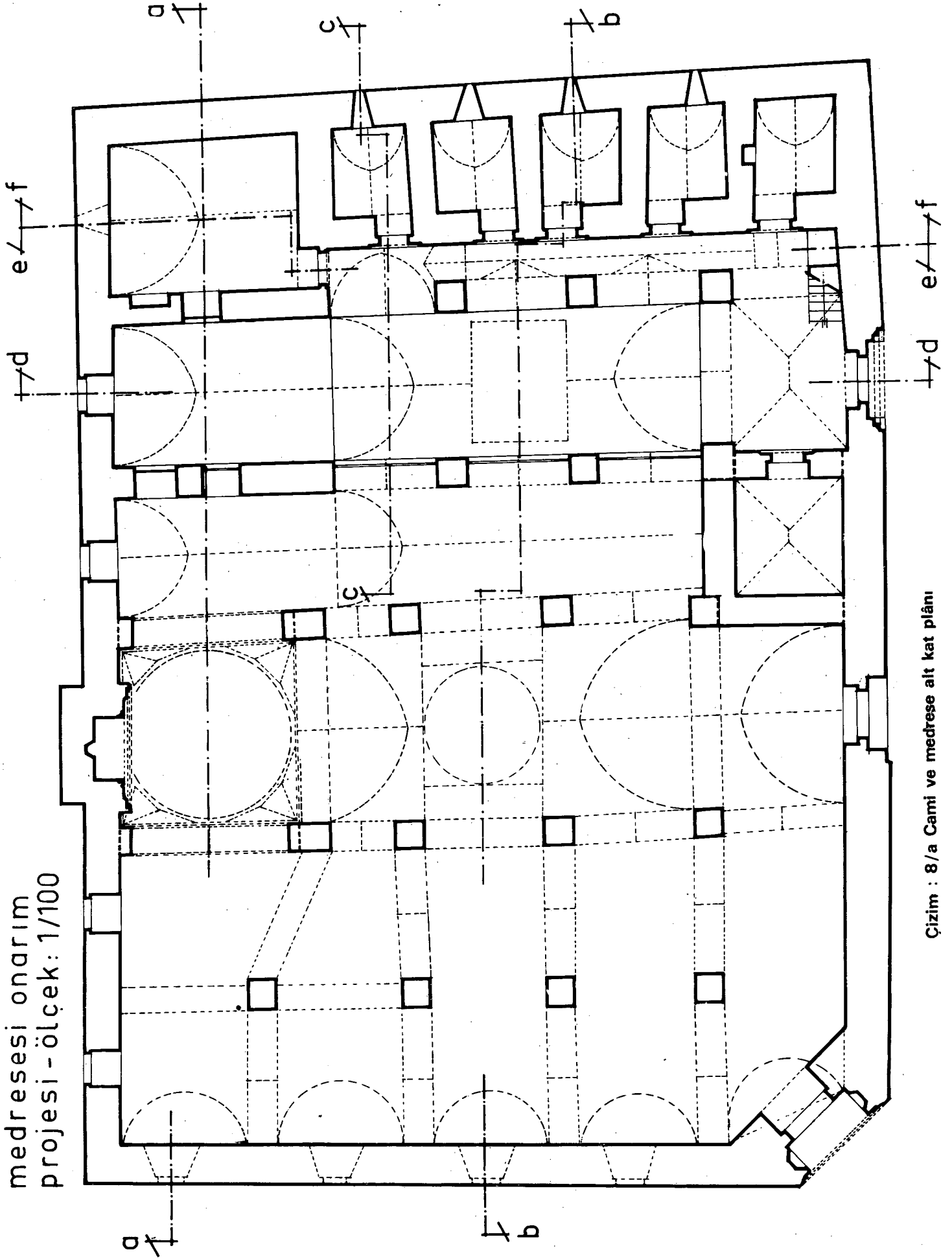
Çizim : 6 Batı cephesi

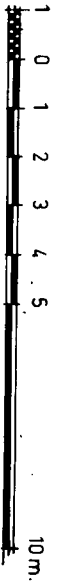
Çizim : 7 Kuzey cephesi

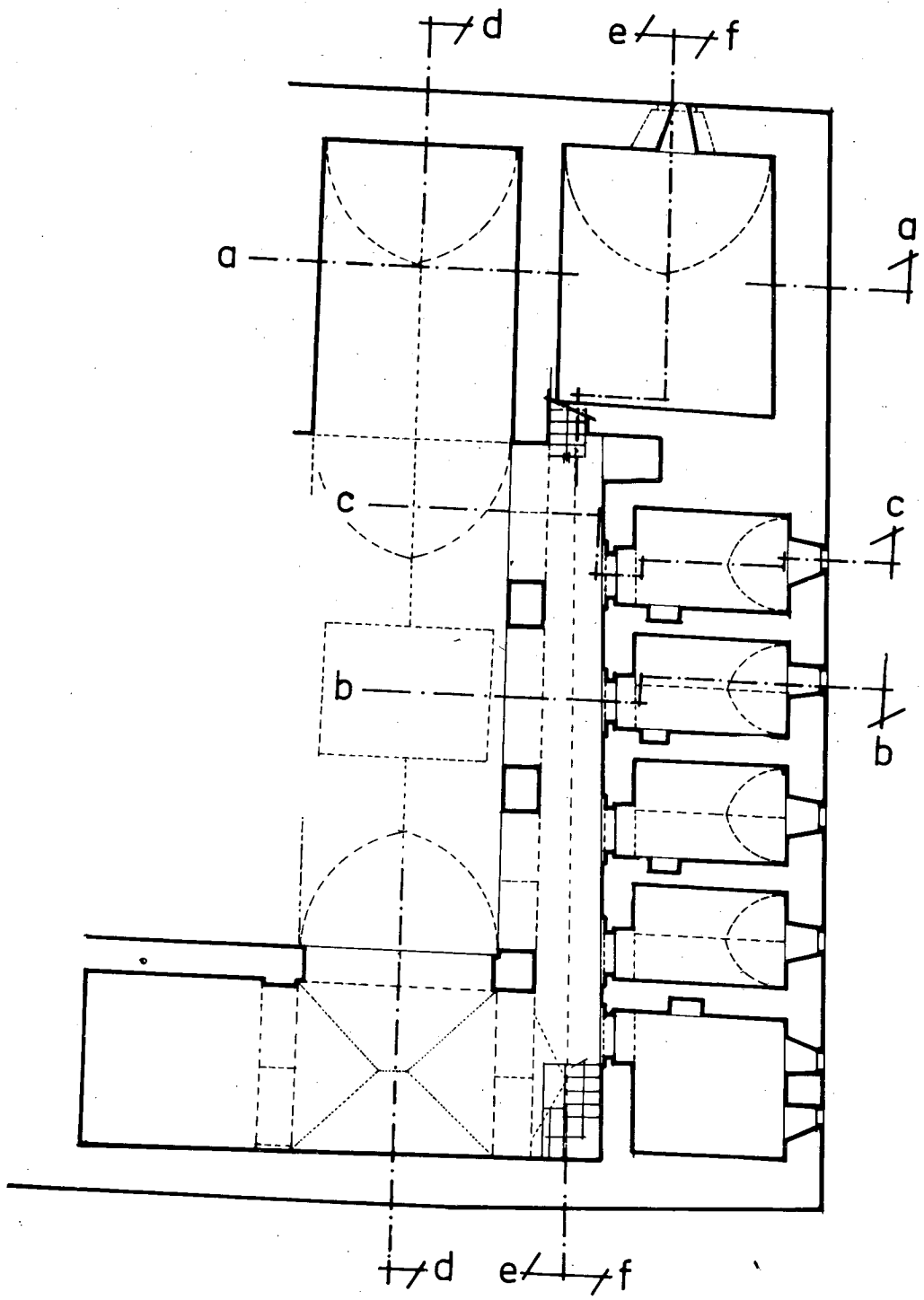
·kayseri-külük camii ve
medresesi onarım
projesi -ölçek: 1/100

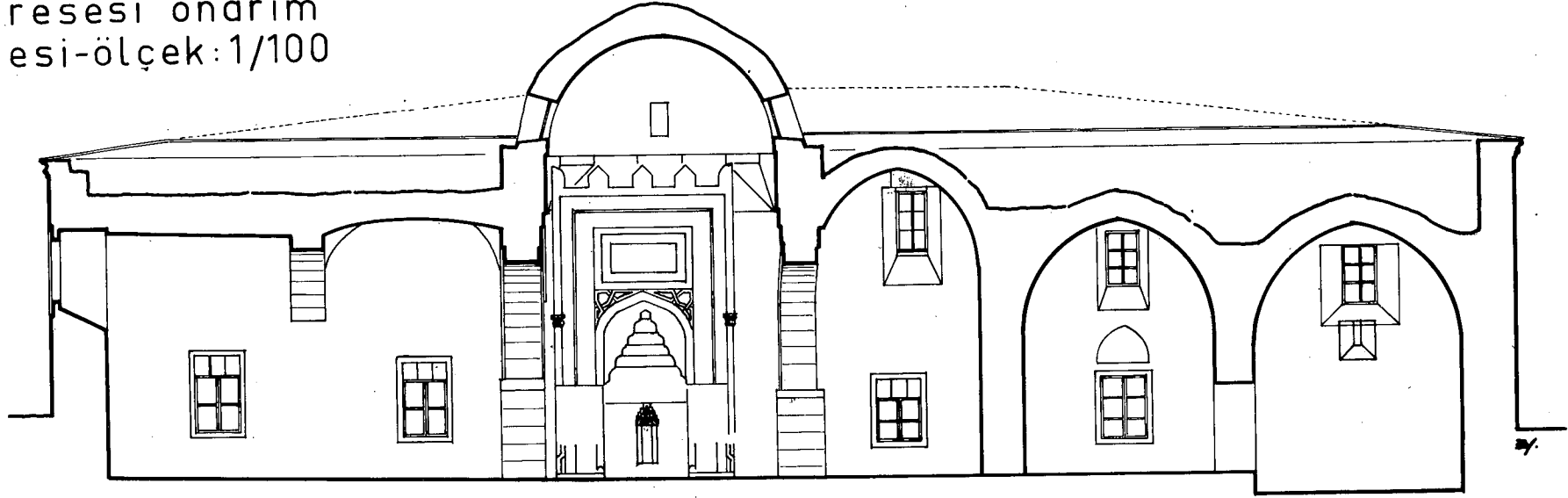
Çizim : 8/a Camii ve medrese alt kat planı

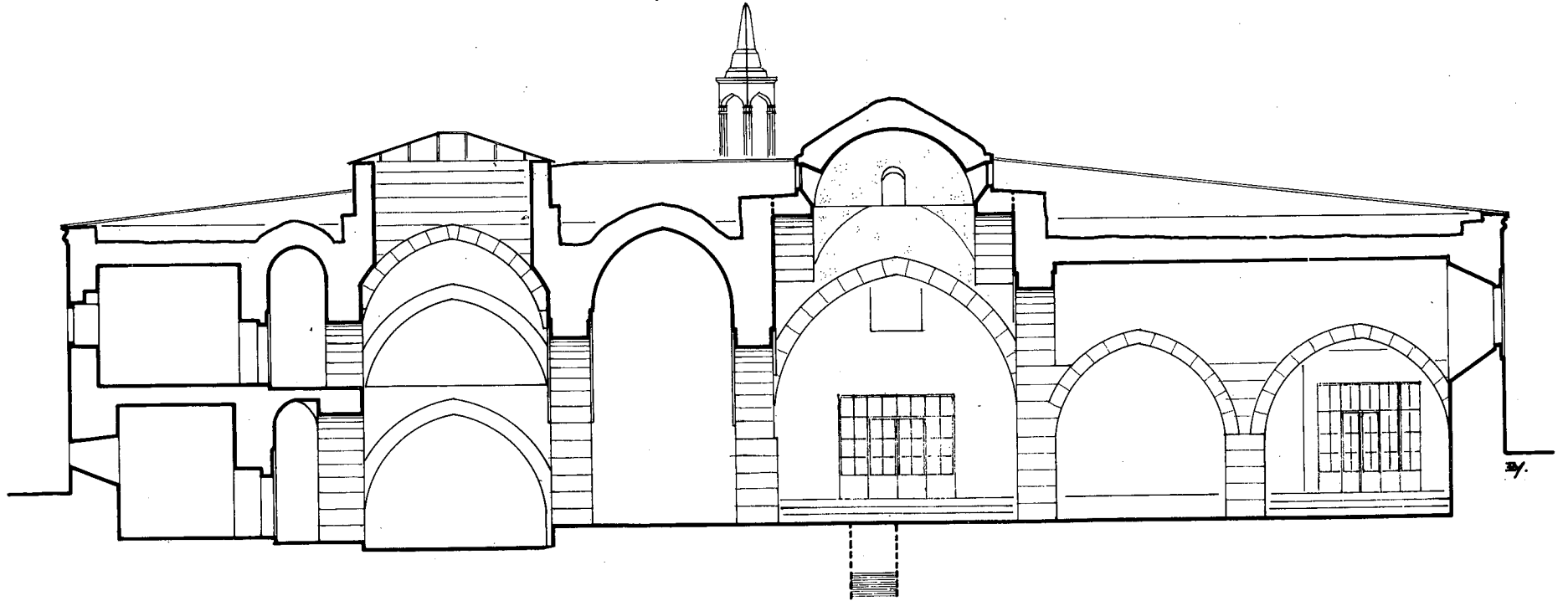
Cizim : 8/b Medrese üst kat plânı

kayseri-külük camii ve
medresesi onarım
projesi-ölçek:1/100

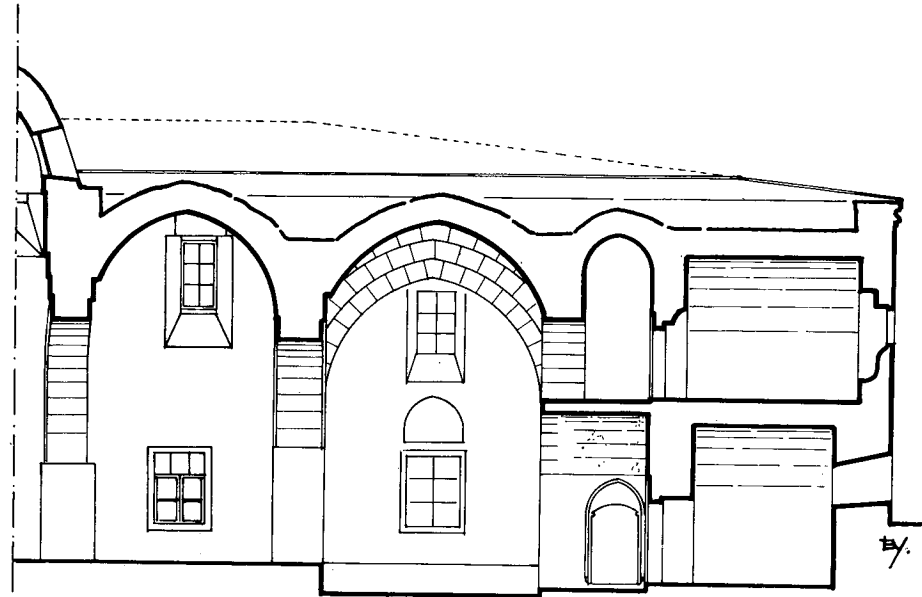
Çizim : 9 A - A Kesiti

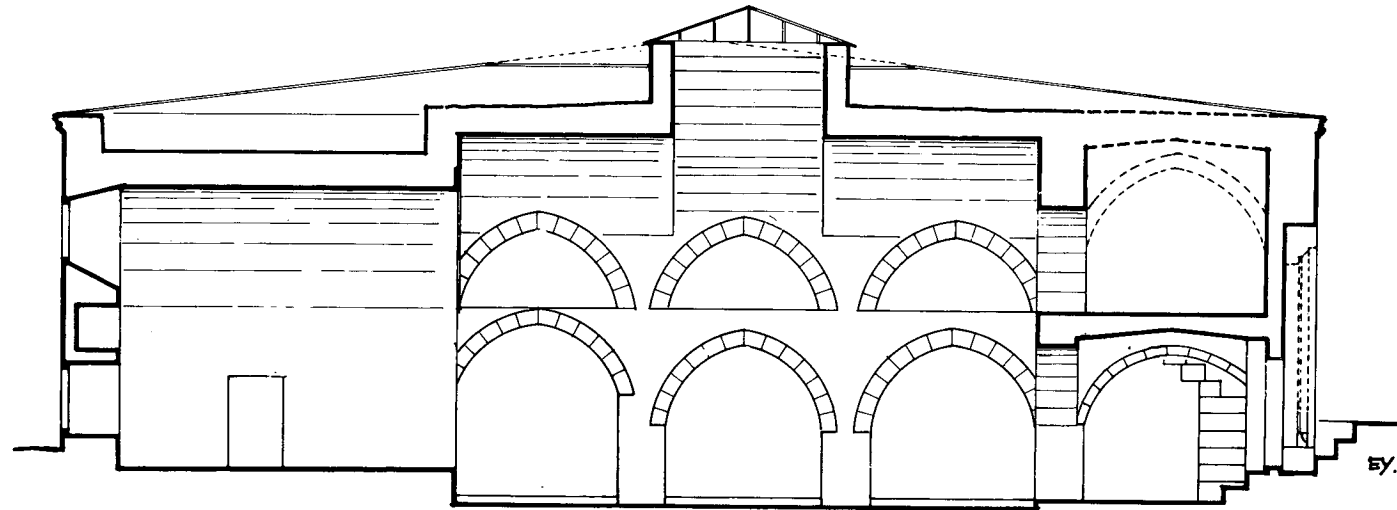
Çizim : 10 B - B Kesiti

1 2 3 4 5 10 m.

kayseri-külük camii ve
medresesi onarım
projesi-ölçek: 1/100

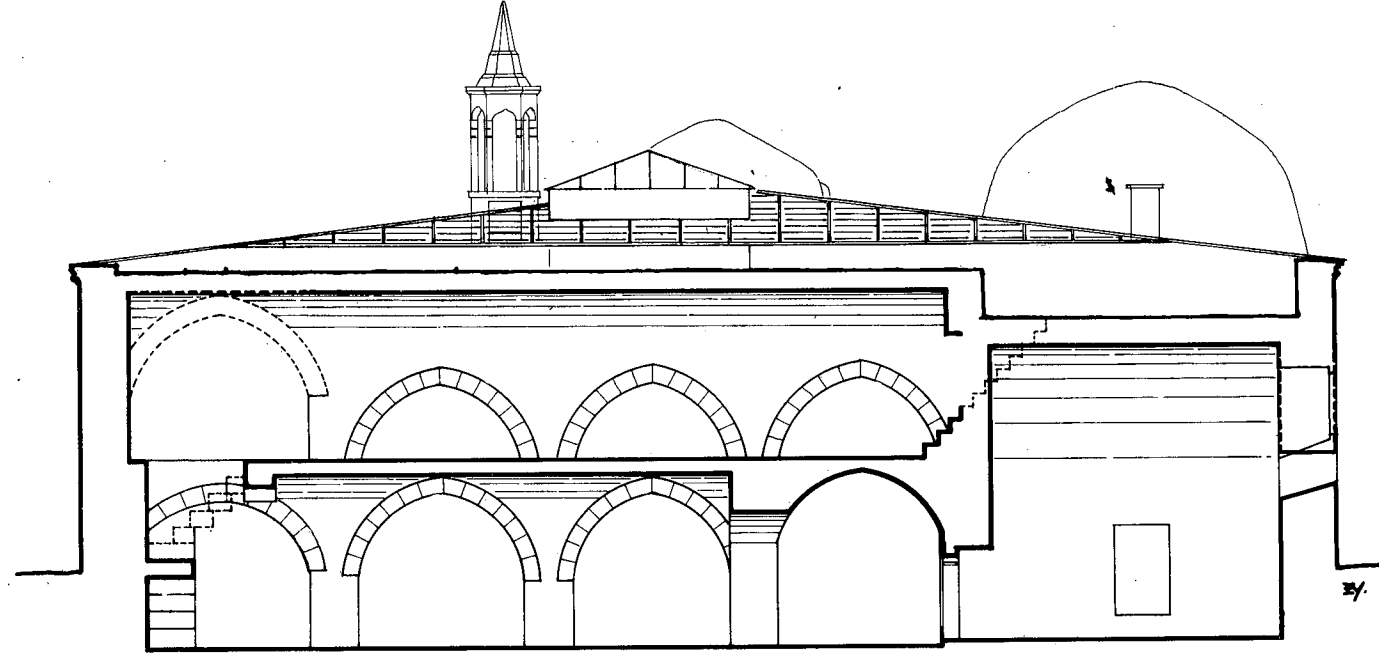
Çizim : 11 C - C Kesiti

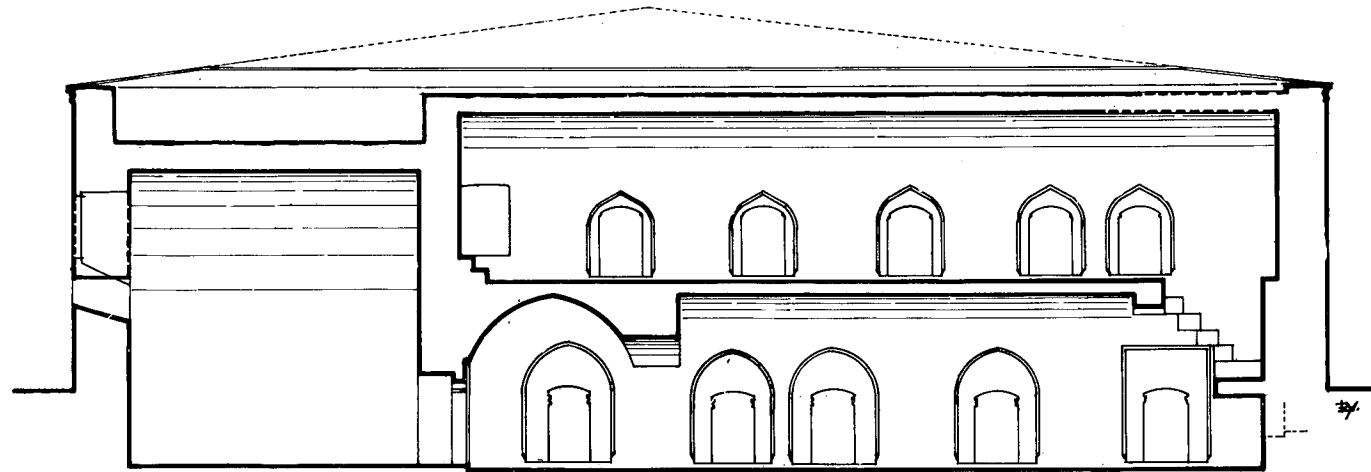
Çizim : 12 D - D Kesiti

1 0 1 2 3 4 5 10 m.

kayseri-külük camii ve
medresesi onarım
projesi-ölçek:1/100

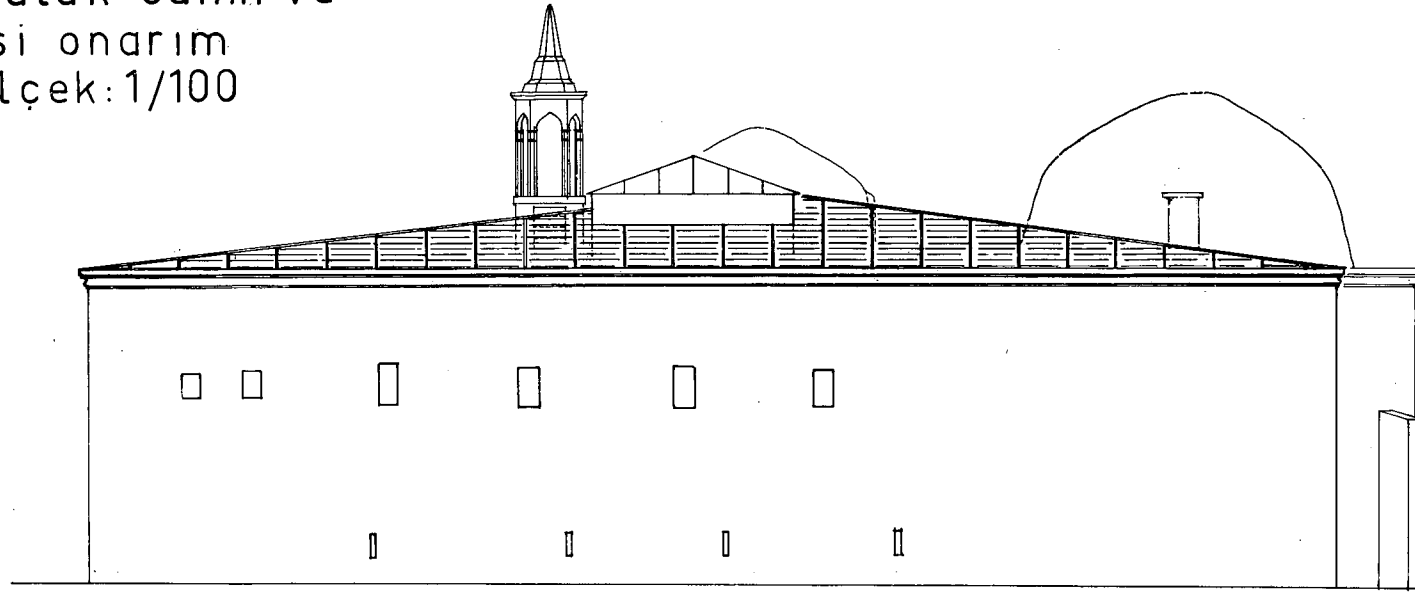
Çizim : 13 E - E Kesiti

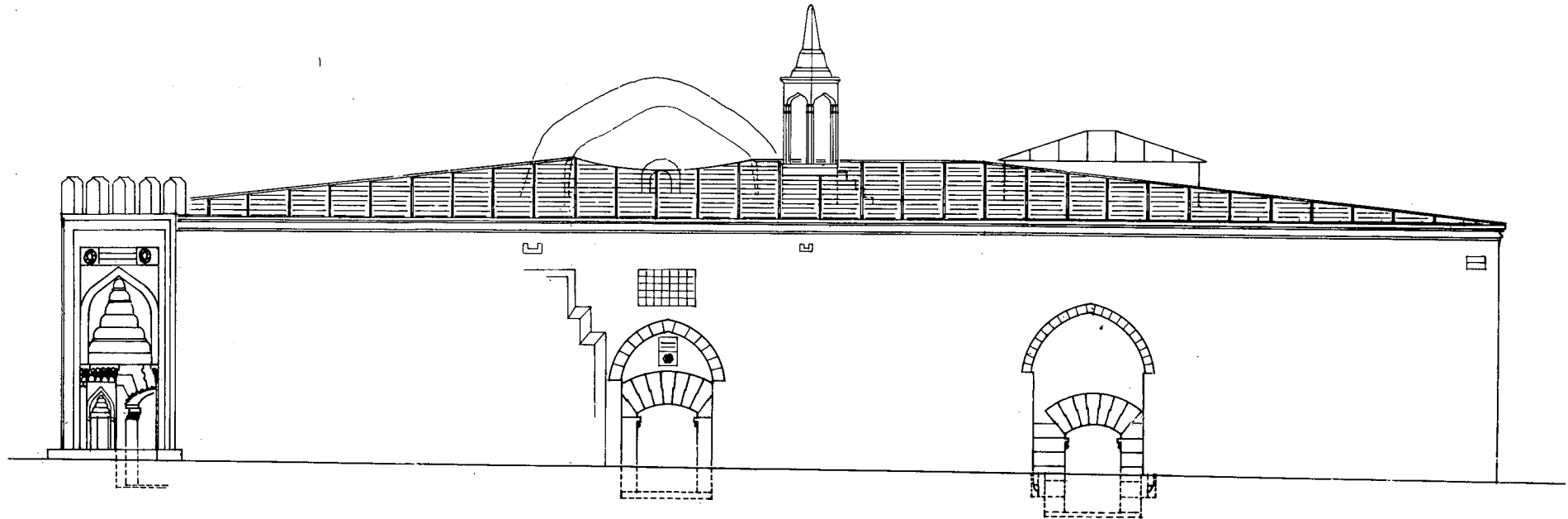
Çizim : 14 F - F Kesiti

1 0 1 2 3 4 5 10 m.

kayseri-külük camii ve
medresesi onarım
projesi-ölçek:1/100

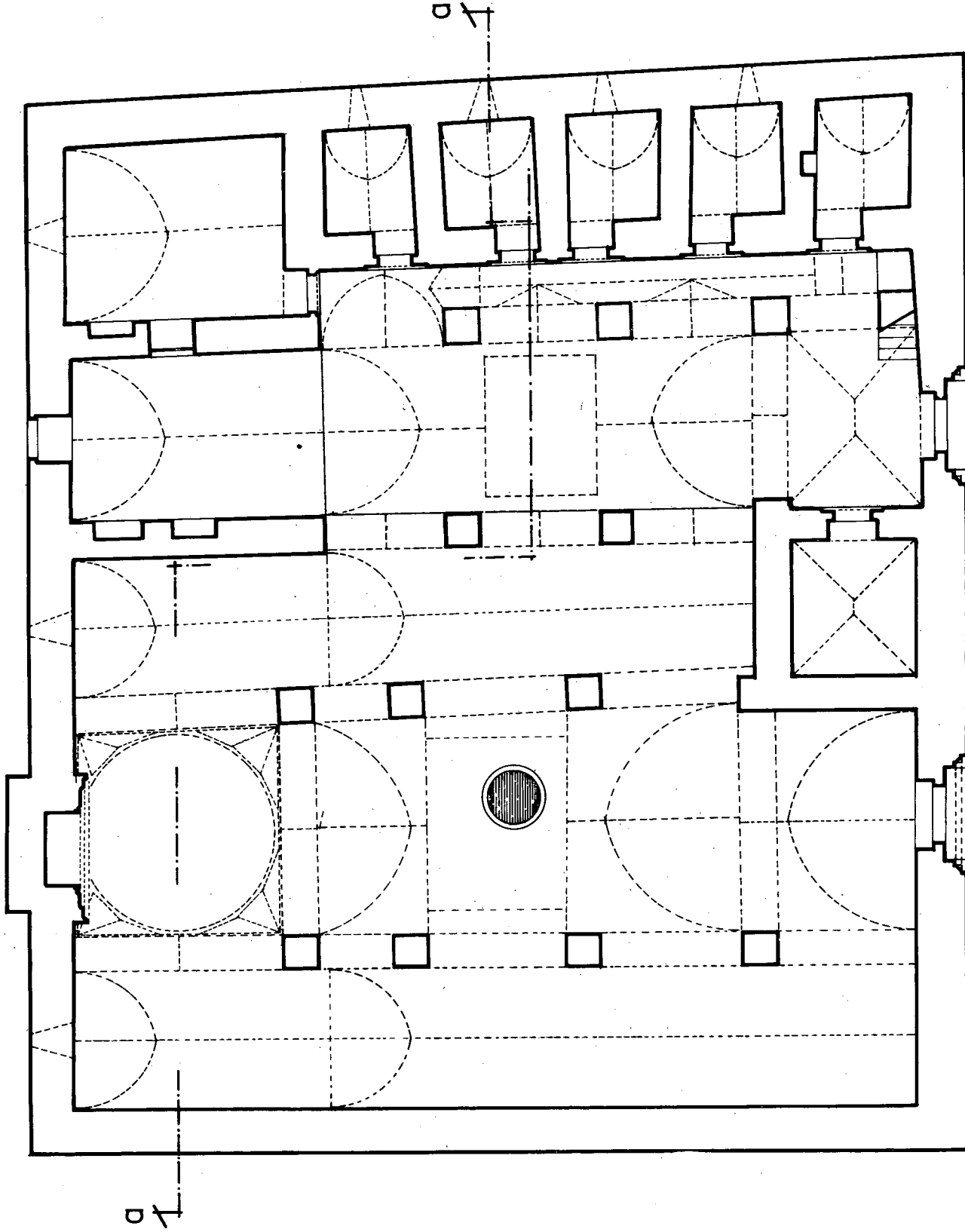
Çizim : 15 Batı cephe

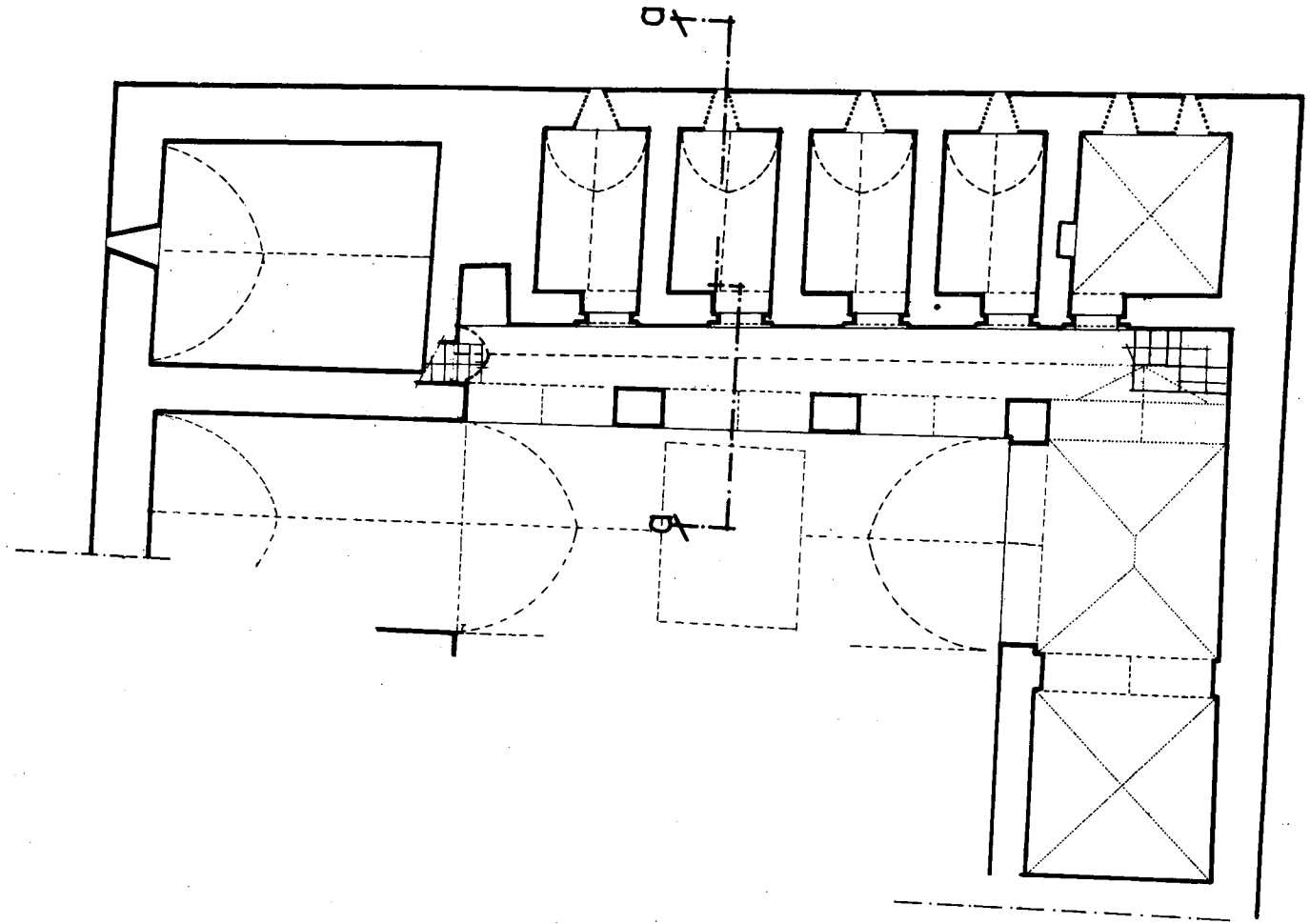
Çizim : 16 Kuzey cephe

1 0 1 2 3 4 5 10m.

kayseri-külük camii ve
medresesi restitüsyonu

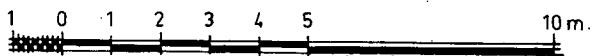

Çizim : 17/a Cami ve medrese alt kat plânı

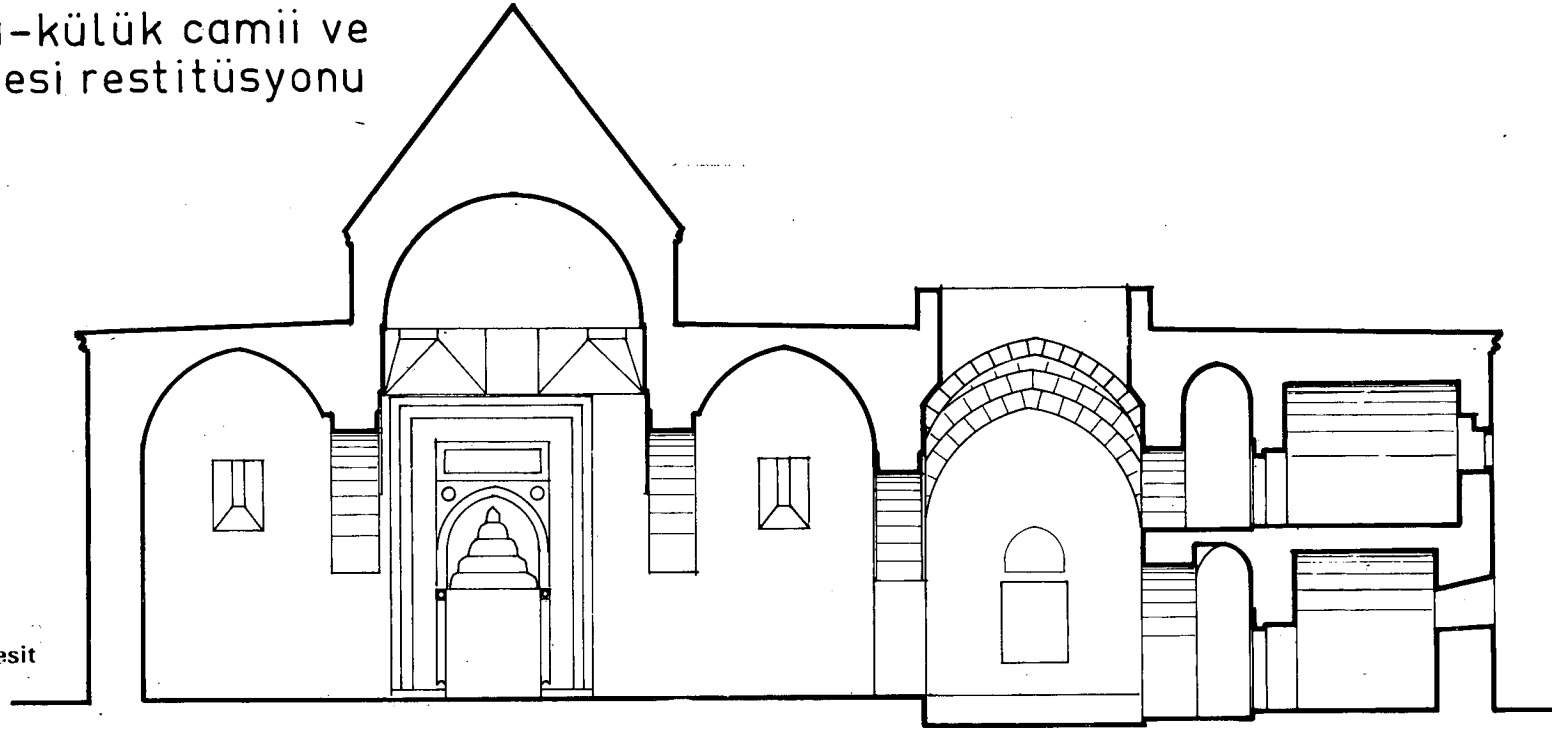
KAYSERİ - Küçük Camii ve Medresesi restitüsyonu

Çizim : 17/b Medrese üst kat plânı

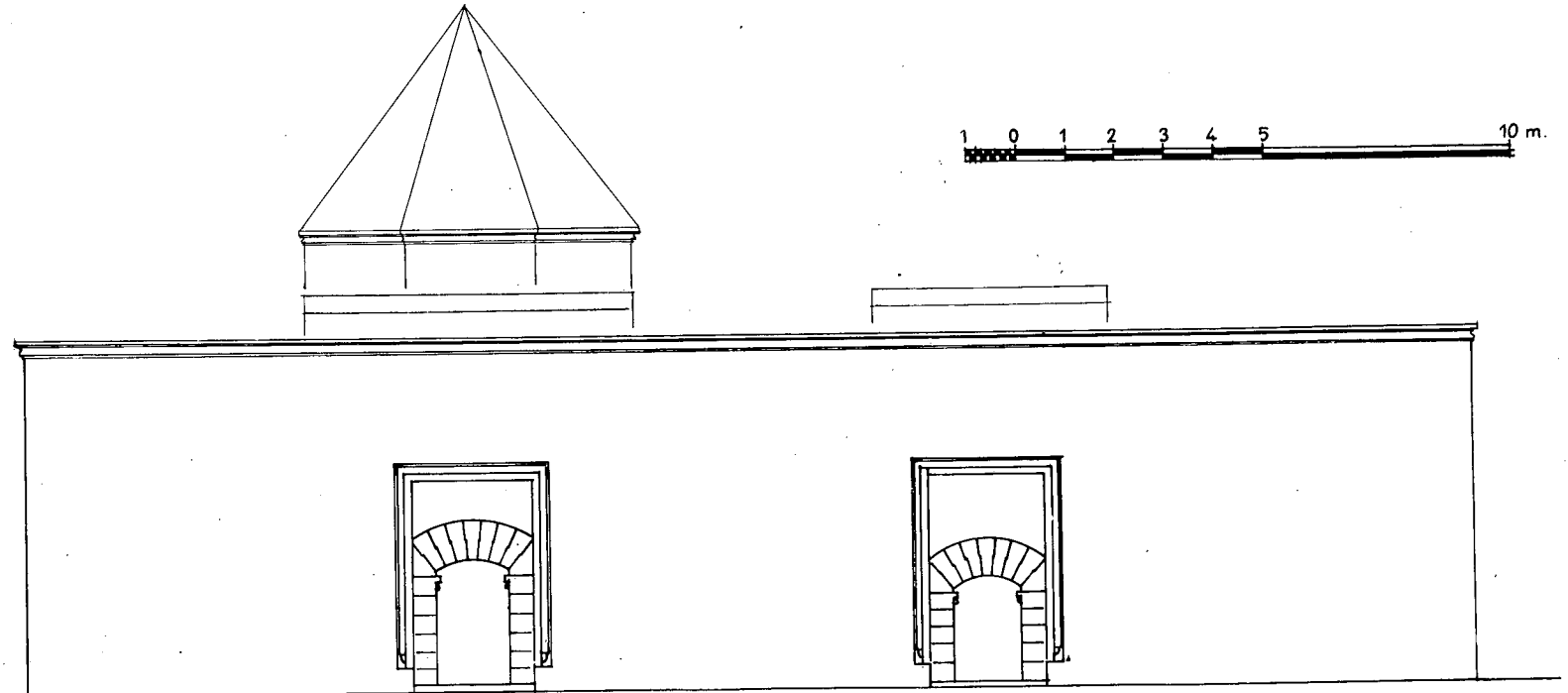

kayseri-külük camii ve
medresesi restitüsyonu

Cizim : 18 Kesit

1 0 1 2 3 4 5 10 m.

Cizim : 19 Kuzey cephe